

**POWIATOWY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
NA LATA 2021 - 2024**

POWIAT ŚWIECKI

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	2
1.1. Położenie Powiatu Świeckiego.....	3
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	7
2.1. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	8
2.2. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	12
2.3. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.....	14
2.4. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu.....	24
3. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU ŚWIECKIEGO	30
3.1. Zarys historii obszaru powiatu	30
3.2. Krajobraz kulturowy	35
3.3. Zabytki nieruchome.....	37
3.4. Zabytki ruchome.....	39
3.5. Zabytki archeologiczne	40
3.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych.....	41
3.7. Dziedzictwo niematerialne.....	42
4. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY	46
4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	46
4.2. Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.....	55
4.3. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla powiatu.....	56
4.4. Gminne ewidencje zabytków i gminne programy opieki nad zabytkami na terenie powiatu	67
5. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU - ANALIZA MOCNYCH I SŁABYCH STRON ORAZ SZANS I ZAGROŻEŃ (SWOT)	69
6. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE, PRIORYTETY I KIERUNKI DZIAŁAŃ POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	72
7. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	76
8. ZASADY OCENY REALIZACJI POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	77
9. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	78
9.1. Dotacje	78
9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.....	81
9.3. Środki europejskie.....	86
10. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ POWIAT ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW	88

1. WSTĘP

Dziedzictwo kulturowe, to zarówno dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak i naszych czasów. Do dziedzictwa kulturowego oprócz dziedzictwa archeologicznego, architektonicznego i dziedzictwa sztuki zaliczamy także przejawy życia takie jak np. formy gospodarowania, przejawy rozwoju społeczności i inne elementy stanowiące o naszej kulturze.

Świadomość potrzeby ratowania i ochrony zabytków jest coraz powszechniejsza wśród mieszkańców. Dbanie o należyty stan i atrakcyjny wygląd zabytków są naszym obywatelskim obowiązkiem. Rewitalizacja poszczególnych obiektów, jak również całych zespołów zabudowy jest szansą na ich uratowanie. W takich przedsięwzięciach pomagać ma, wynikający ze społecznej potrzeby, powiatowy program opieki nad zabytkami, przewidziany przez ustawę o ochronie i opiece nad zabytkami. Jest także czynnikiem w upowszechnianiu wiedzy i pomaganiu właścicielom zabytków w dbaniu o dobrą kondycję substancji zabytkowej. Aby powiat stał się piękny dla mieszkańców i atrakcyjny dla turystów trzeba zadbać o lokalne zabytki.

Powiatowy program opieki nad zabytkami dla Powiatu Świeckiego na lata 2021-2024 wyznacza cele opieki nad zabytkami, po pozytywnym zaopiniowaniu przez Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i właściwym przyjęciu w drodze uchwały Rady Powiatu Świeckiego.

Dokument ten został opracowany w oparciu o obowiązujące przepisy prawne dotyczące zagadnień związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami, a także wprowadza zmiany w stosunku do istniejącego stanu zabytków zlokalizowanych na terenie Powiatu Świeckiego.

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami jest dokumentem o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania w powiecie. Jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Program opieki nad zabytkami stanowi podwalinę współpracy między samorządem powiatu, właścicielami zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

1.1. Położenie Powiatu Świeckiego

Powiat Świecki położony jest w północnej części województwa kujawsko-pomorskiego. Jego całkowita powierzchnia wynosi 1.474 km². W skład powiatu wchodzi dwie gminy wiejsko-miejskie: Świecie i Nowe oraz gminy wiejskie: Bukowiec, Dragacz, Drzycim, Jeżewo, Lniano, Osie, Pruszcz, Świekatowo i Warlubie. Największymi miejscowościami w powiecie są Świecie - stolica administracyjna powiatu oraz Nowe. Powiat Świecki graniczy z czterema powiatami należącymi do województwa kujawsko-pomorskiego: Grudziądzkim, Chełmińskim, Bydgoskim i Tucholskim od zachodu, południa i wschodu oraz powiatami Starogardzkim, Tczewskim i Kwidzyńskim, należącymi do województwa pomorskiego, od północy. Centrum administracyjne powiatu - Miasto Świecie jest oddalone od stolic administracyjnych województwa o około 47 km w przypadku Bydgoszczy i o około 51 km od Torunia.

Pod względem geograficznym większość obszaru Powiatu Świeckiego położona jest na terenie mezoregionu Wysoczyzny Świeckiej w południowej części powiatu i mezoregionu Bory Tucholskie, należących do makroregionu Pojezierza Południowopomorskiego. Wschodnie i południowo-wschodnie obrzeża powiatu przynależą do mezoregionów Doliny Fordońskiej, Kotliny Grudziądzkiej i Doliny

Kwidzińskiej makroregionu Doliny Dolnej Wisły. Niewielki północny fragment powiatu przynależy do Pojezierza Starogardzkiego, Makroregionu Pojezierza Wschodniopomorskiego. Teren Wysoczyzny Świeckiej cechuje się mało zróżnicowaną rzeźbą terenu, miejscami pofalowaną, którą przecina dolina rzeki Wdy mającej swoje ujście w Świeciu. Wysokość terenu wysoczyzny waha się od około 120 m.n.p.m. do około 90 metrów z nachyleniem ku południu. W mezoregionie Borów Tucholskich, w części północnej powiatu, w szczególności w gminach Osie, Warlubie oraz Jeżewo dominuje krajobraz leśny z drzewostanami sosnowymi. Lesistość w tych gminach przekracza 50% powierzchni.

Głównym ciekim wodnym stanowiącym jednocześnie wschodnią i południowo-wschodnią granicę powiatu jest rzeka Wisła, która kształtuje na tym obszarze krajobraz charakterystyczny dla Doliny Dolnej Wisły ze zachowanymi poziomami terasowymi, starorzeczami, obszarami zalewowymi oraz wykorzystywanymi rolniczo. Największymi ciekami wodnymi przebiegającymi przez obszar powiatu są Wda i Mątawa, które stanowią lewobrzeżne dopływy rzeki Wisły oraz Kotomierzycza odwadniająca jego południowo-zachodni fragment. Na terenie powiatu występują liczne naturalne zbiorniki wodne. Do największych należą między innymi jeziora: Błędzkie, Branickie, Laskowickie, Łąkosz, Ostrowite, Piaseczno, Radodzierz, Stelchno oraz Zalew Żurski, który powstał w wyniku spiętrzenia rzeki Wdy w miejscowości Żur, tworząc bardzo atrakcyjne krajobrazowo i turystycznie tereny, idealnie nadające się do rekreacji i wypoczynku na łonie natury. Podobną genezą powstania cechuje się również Zalew Gródek znajdujący się poniżej Zalewu Żurskiego.

Teren powiatu charakteryzuje się przewagą udziału gleb brunatnych, mad rzecznych, gleb płowych oraz gleb bielcowych w jego ogólnej powierzchni. Pod względem wartości bonitacyjnej gruntów ornych należą one w przeważającej większości do gleb średniej jakości - klasy IVa, IVb. Użytki rolne stanowią ponad 50% ogólnej powierzchni powiatu, natomiast grunty orne około 80% powierzchni użytków rolnych. Lasy pokrywają powierzchnię 52358,49 ha co stanowi 35,5% w ogólnej powierzchni powiatu, natomiast grunty leśne ogółem niewiele więcej - 53 844,10 ha. Jeśli chodzi o strukturę własności, 93% powierzchni lasów stanowią lasy publiczne. Wielkopowierzchniowe kompleksy leśne w przeważającej większości zlokalizowane są w północnej części powiatu z dominującym borem sosnowym. Na omawianym obszarze, ustanowiono liczne formy ochrony przyrody ze względu na ich wartość przyrodniczą oraz wysokie walory krajobrazowe. Na terenie powiatu występuje 5 rezerwatów przyrody, 4 parki krajobrazowe, 9 obszarów chronionego krajobrazu, 7 obszarów objętych ochroną w ramach programu Natura 2000, 3 zespoły przyrodniczo-krajobrazowe oraz 219 użytków ekologicznych. W powiecie znajduje się również 250 pomników przyrody w tym liczne grupy drzew i aleje.

Szlakami komunikacyjnymi o największym znaczeniu transportowym na terenie powiatu są autostrada A1 łącząca Gdańsk z południową granicą Polski oraz będąca obecnie w budowie droga ekspresowa nr 5, która ostatecznie połączy Olsztyn z Wrocławiem. Na terenie Powiatu Świeckiego znajduje

się węzeł komunikacyjny Nowe Marzy o bardzo dużym znaczeniu transportowym, który docelowo połączy te dwie arterie komunikacyjne.

Na terenie powiatu znajdują się trzy drogi krajowe. Droga krajowa numer 91 łącząca miejscowości Gdańsk i Częstochowę, która jednocześnie komunikuje Powiat Świecki z autostradą A1 oraz będącą obecnie w budowie droga ekspresowa S5. Drugą drogą krajową przebiegającą przez Powiat Świecki jest droga krajowa nr 5 łącząca stolicę powiatu z Bydgoszczą, Poznaniem, Wrocławiem i dalej południową granicą z Czechami. Trzecia z nich to droga krajowa numer 16 mająca swój początek w miejscowości Dolna Grupa, przebiegająca przez Iławę, a kończąca się przy granicy z Litwą. W Powiecie Świeckim znajdują się również drogi wojewódzkie numer: 240 łącząca miejscowość Świecie z Tucholą i Chojnicami, 214 relacji Warlubie-Łeba oraz drogi powiatowe o znaczeniu lokalnym: nr 238 Osie-Warlubie, nr 272 Dolna Grupa-Laskowice, nr 239 Błędzim-Świecie, 377 Nowe-Pieniążkowo, nr 245 Gruczno-Chełmno, nr 391 (10 km odcinek od Warlubia do drogi DW272), nr 248 od Zbrachlina w kierunku rzeki Wisły, oraz drogi wojewódzkie nr 402, nr 207, nr 217. Według danych GUS, w 2019 roku teren Powiatu Świeckiego pokrywała sieć 567,5 km dróg powiatowych o nawierzchni twardej, 26,7 km dróg powiatowych o nawierzchni gruntowej, 389,5 km dróg gminnych o twardej nawierzchni oraz 564,5 km o nawierzchni gruntowej. Przez teren powiatu przebiega kilka czynnych magistrali kolejowych umożliwiających między innymi dogodną komunikację z głównymi ośrodkami miejskimi na terenie województwa kujawsko-pomorskiego i pomorskiego - linia kolejowa nr 131 relacji Bydgoszcz-Tczew, linia kolejowa numer 201 przebiegająca na trasie Nowa Wieś Wielka-Gdynia Port, linia kolejowa numer 208 Działdowo-Chojnice, linia kolejowa nr 215 Laskowice Pomorskie-Bąk. Na terenie powiatu funkcjonuje również komunikacja autobusowa. W 2019 roku na terenie powiatu znajdowało się 60,2 km ścieżek rowerowych (GUS 2019).

Według danych GUS (XII 2019 r.) w 2019 roku, teren powiatu zamieszkiwało 98.952 osób natomiast gęstość zaludnienia wynosiła 67 osób na km². Liczba ludności od wielu lat wykazuje niewielki spadek. W 2019 roku (dane GUS 2019) około 61% mieszkańców było w wieku produkcyjnym natomiast 39% w wieku przed lub poprodukcyjnym. Największą pod względem liczby ludności miejscowością na terenie powiatu jest Świecie - 25.634 mieszkańców, co stanowi około 26% ogólnej liczby ludności powiatu. Drugą pod względem liczby ludności miejscowością jest Nowe - 5.787 mieszkańców (dane XII 2019 r.).

Bezrobocie w 2019 roku w Powiecie Świeckim wynosiło 7,0%. W 2020 roku na terenie gminy funkcjonowało 5.957 podmiotów gospodarczych zarejestrowanych przez osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą (I półrocze 2020), z czego około 24% z nich działało w branży handlu hurtowego i detalicznego oraz naprawie pojazdów samochodowych, 18,6% w budownictwie, 11,85% w przetwórstwie przemysłowym, 9,8% w transporcie i gospodarce magazynowej. Wśród funkcjonujących w I półroczu 7.980 podmiotów gospodarczych, 7.622 z nich zatrudniało do 9 osób, 291 do 49 osób, a 50 osób i więcej zatrudniały 66 przedsiębiorstw. Spośród wszystkich zarejestrowanych podmiotów gospodarczych,

w I półroczu 2020 roku, 1.726 podmiotów funkcjonowało w branży handlu hurtowego i detalicznego oraz naprawie pojazdów mechanicznych, 1.226 podmiotów w budownictwie, 902 w branży przetwórstwa przemysłowego, a 602 w transporcie i gospodarce magazynowej.

W 2019 roku na terenie powiatu funkcjonowało 1 kino, 24 biblioteki publiczne i ich filie, 12 centrów, domów i ośrodków kultury, klubów i świetlic.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawę prawną opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282 ze zm.), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorzady wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami:

1. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
2. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
3. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
4. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
5. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
6. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Dla realizacji wskazanych celów program określa zasady dotyczące finansowania i inicjowania działań ochronnych w stosunku do środowiska kulturowego, w skład którego wchodzi obiekty zabytkowe oraz tereny archeologiczne na obszarze Powiatu Świeckiego. Jednocześnie nakłada następujące obowiązki i uprawnienia:

1. uwzględniania w programie rozwoju powiatu oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19),

2. sporządzania przez zarząd powiatu na okres 4 lat powiatowego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 1),
3. obowiązek przyjęcia przez radę powiatu powiatowego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust.3),
4. sporządzenia i przedstawienia radzie powiatu sprawozdania z realizacji programu (art. 87 ust. 5).

2.1. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Ochronę dziedzictwa kulturowego oraz opiekę nad zabytkami w Polsce reguluje Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, która nakłada na państwo i obywateli obowiązek ochrony zabytków, co zostało zawarte w:

- art. 5 Konstytucji RP, określającym dziedzictwo narodowe jako wartość strzeżoną przez państwo polskie,
- art. 6 ust. 1 Konstytucji RP mówiącym, że Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju,
- art. 85 Konstytucji RP stanowiącym, że każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie.

W świetle ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami opieka sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza i polega w szczególności na zapewnieniu warunków (art. 5):

1. naukowego badania i dokumentowania zabytku,
2. prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
3. zabezpieczenia zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
4. korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
5. popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ponadto ustawa definiuje m.in. podstawowe pojęcia z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami oraz przedmiot, zakres, formy i sposób ich ochrony. Bez względu na stan zachowania ochronie podlegają (art. 6 ust. 1):

1. zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
2. zabytki ruchome będące, w szczególności:
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. z 2019 r. poz. 1479),
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodziełami oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
3. zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
 - a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art. 6 ust. 2).

Ustawa określa także sposób i formy ochrony zabytków, którymi są (art. 7):

1. wpis do rejestru zabytków,
 - 1a. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
2. uznanie za Pomnik Historii,
3. utworzenie parku kulturowego,
4. ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej.

Art. 20 stanowi, że projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

W art. 21 zapisano, że ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Według art. 22 ust. 4 wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

Ustawa definiuje obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do obowiązków powiatu należy m.in.:

- sporządzenie powiatowego programu opieki nad zabytkami (art. 87),
- sporządzenie powiatowego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, opracowanego zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 25 sierpnia 2004 roku.

W art. 81 wskazano możliwość uzyskania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ale także przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków:

1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.
2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Szczegółowo określono obowiązki powiatu i gminy w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których powiat i gmina jest właścicielem lub posiadaczem. Są one zawarte w art. 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72 ww. ustawy.

Wzmiankowany wyżej art. 87 ustawy określa obowiązek powiatu i gminy dotyczący sporządzenia i uchwalenia powiatowego i gminnych programów opieki nad zabytkami:

- program powinien być opracowany na okres 4 lat,
- program służy celom określonym w ustawie (wymienionym w rozdz. 2 niniejszego opracowania),
- program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
- z realizacji programu zarząd powiatu sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia radzie powiatu lub radzie gminy.

Przy sporządzaniu programu wzięto pod uwagę również następujące akty prawne:

- ustawę z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2020 r. poz. 293),
- ustawę z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. 2020 poz. 1333),
- ustawę z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2020 r. poz. 1219),
- ustawę z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2020 r. poz. 55),
- ustawę z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2020 r. poz. 65),
- ustawę z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 r. poz. 194),
- ustawę z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2020 r. poz. 1057).

2.2. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Rządowymi dokumentami tworzącymi ramę do mecenatu oraz nowoczesnej polityki względem materialnej poprawy stanu zabytków są:

I. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022

Celem głównym Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami jest: *Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami.*

Jest on wdrażany przez trzy cele szczegółowe oraz poprzez odpowiednie kierunki działania:

- Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego
 - Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym
 - Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami,
 - Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym,
 - Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach,
 - Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.
 - Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym
 - Wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich,
 - Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich,
 - Wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego,
 - Powołanie Centrum Architektury Drewnianej.
- Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami
 - Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami
 - Upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).
 - Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego

- Podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.
 - Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego
 - Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości
 - Kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami,
 - Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
 - Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami
 - Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

II. Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju do 2030 r.

Uchwałą nr 239/2011 z dnia 13 grudnia 2011 r. Rada Ministrów określiła koncepcję przestrzennego zagospodarowania kraju do 2030 roku, która będzie realizowana poprzez wdrażanie celów szczegółowych:

- Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności,
- Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów,
- Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej,
- Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski,

- Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa,
- Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

2.3. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

Powiatowy program opieki nad zabytkami dla Powiatu Świeckiego na lata 2021-2024 wykazuje zgodność, zarówno z programami o charakterze wojewódzkim, a w szczególności z następującymi programami strategicznymi i ich celami:

I. Strategia Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego do 2020 roku (załącznik do uchwały nr XLI/693/13 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 21 października 2013 r.)

Według § 3 ww. Uchwały do czasu uchwalenia nowych programów realizujących Strategię rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do roku 2020 – Plan modernizacji 2020+ strategię i programy uchwalone na podstawie Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2007-2020 zachowują moc.

Sejmik Województwa Kujawsko-Pomorskiego na podstawie przepisów ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym zobowiązany jest do uchwalenia strategii rozwoju województwa. Aktualnie obowiązująca na terenie województwa kujawsko-pomorskiego jest Strategia Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego do 2020 r., która określa kierunki, cele i uwarunkowania rozwoju województwa. Wytyczne ze Strategii Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego do 2020 r. stanowią podstawę konstrukcji planu zagospodarowania przestrzennego, dzięki czemu stają się one czynnikiem determinującym również zachowanie i poprawę jakości krajobrazu kulturowego i przyrodniczego.

Misja województwa w Strategii Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego do 2020 r. została określona słowami: Kujawsko-Pomorskie - człowiek, rodzina, społeczeństwo.

Strategia wyznaczyła w tym celu cztery priorytety będące najważniejszą i najpilniejszą do realizacji „potrzebą rozwojową” województwa:

1. Konkurencyjna gospodarka,
2. Modernizacja przestrzeni wsi i miast,
3. Silna metropolia,
4. Nowoczesne społeczeństwo.

Określono również osiem celów strategicznych, realizujących potrzeby zidentyfikowane w ramach priorytetów rozwoju:

1. Gospodarka i miejsca pracy,
2. Dostępność i spójność,
3. Aktywne społeczeństwo i sprawne usługi,
4. Innowacyjność,
5. Nowoczesny sektor rolno-spożywczy,
6. Bezpieczeństwo,
7. Sprawne zarządzanie,
8. Tożsamość i dziedzictwo.

Ponadto w treści Strategii Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego do 2020 r. określony został program strategiczny „Spójność” będący jednym z trzech pakietów programów strategicznych niezbędnych do wdrożenia dla osiągnięcia celów Strategii. W ramach programu strategicznego określono zagadnienia, które powinny zostać objęte programem opieki nad zabytkami województwa kujawsko-pomorskiego:

- zachowanie dziedzictwa materialnego,
- zachowanie dziedzictwa niematerialnego,
- kultywowanie tradycji regionalnych,
- wzrost świadomości społecznej dla ochrony dziedzictwa kulturowego,
- określenie warunków wykorzystania obiektów cennych kulturowo na potrzeby rozwoju społecznego i gospodarczego.

Najbardziej bezpośredni wpływ na opiekę nad zabytkami ma cel strategiczny **Tożsamość i dziedzictwo**, którego główną ideą działań jest zbudowanie identyfikacji regionalnej mieszkańców oraz rozpoznawalnego i pozytywnie postrzeganego wizerunku województwa na zewnątrz.

Realizacja celu ma nastąpić poprzez:

1. Budowę tożsamości regionalnej województwa,
2. Zachowanie oraz promocję dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego regionu,

3. Wsparcie działań ratowniczych tradycyjnej kultury wiejskiej, ginących zawodów, cudów architektury, przyrody, powstających drobnych kolekcji, zbiorów muzealnych i skansenów, będących częścią środowiska kulturowego województwa,
4. Rozwój oferty kulturalnej o znaczeniu regionalnym, krajowym i międzynarodowym,
5. Promocję marki województwa.

A także poprzez zidentyfikowane już przedsięwzięcia:

1. Podjęcie działań na rzecz upowszechniania wiedzy o województwie wśród jego mieszkańców,
2. Rozwój projektu Kujawsko-Pomorskiej Biblioteki Cyfrowej,
3. Rozbudowa gmachu Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu z instalacją służącą do odkwaszania papieru,
4. Modernizacja i rozbudowa gmachu Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Bydgoszczy,
5. Opracowanie zgodnych z podstawą programową materiałów z zakresu edukacji regionalnej dla przedszkoli, szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych z województwa kujawsko-pomorskiego,
6. Rozbudowa i remont gmachu Filharmonii Pomorskiej w Bydgoszczy,
7. Utworzenie Muzeum Ziemi Kujawsko-Pomorskiej w Bydgoszczy,
8. Utworzenie Muzeum Powstania Wielkopolskiego w Bydgoszczy,
9. Utworzenie Muzeum Kina Niemego w Lipnie,
10. Utworzenie Muzeum Wojny Polsko-Sowieckiej 1920 roku we Włocławku,
11. Utworzenie Muzeum Jazdy Polskiej w Grudziądzu,
12. Utworzenie Muzeum Chleba w Spichlerzu w Grudziądzu,
13. Utworzenie Muzeum Wsi Dobrzyńskiej w gminie Brzuze,
14. Utworzenie Muzeum Ziemiaństwa w Nawrze,
15. Utworzenie Muzeum Portu na Wiśle w Toruniu,
16. Rozwój Muzeum Wodociągów w Bydgoszczy,
17. Rozwój Muzeum Techniki i Inżynierii Komunalnej Torunia,
18. Budowa nowego gmachu głównego Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku,
19. Realizacja muzeum – interaktywnego centrum edukacji historycznej i regionalnej w Kruszwicy,
20. Rewitalizacja, adaptacja i rozbudowa gmachu głównego Muzeum Okręgowego im. Leona Wyczółkowskiego w Bydgoszczy,
21. Realizacja projektu badań archeologiczno-architektonicznych w miejscu dawnego grodziska i zamku w Bydgoszczy, zakończonych organizacją rezerwatu archeologicznego z pawilonem muzealnym,

22. Rozbudowa Kujawsko-Dobrzyńskiego Parku Etnograficznego w Kłóbce 65,
23. Rozbudowa Ośrodka Chopinowskiego w Szafarni,
24. „Europejski Szlak Megalitów” – rozwój Parku Kulturowego Wietrzychowice,
25. Powołanie Regionalnego Centrum Zarządzania Informacją o Kulturze,
26. Wykreowanie flagowych wydarzeń kulturalnych regionu,
27. Budowa wielofunkcyjnego obiektu (łąiąącego funkcje kultury, wystawiennicze, konferencyjne i dydaktyczne) na Placu Teatralnym w Bydgoszczy,
28. Utworzenie Teatru Kameralnego w Bydgoszczy,
29. Rozbudowa i modernizacja Teatru Polskiego w Bydgoszczy,
30. Budowa sali widowiskowej we Włocławku,
31. Budowa sali widowiskowej w Grudziądzu łąiąąca funkcje targowo-wystawiennicze i sportowo-widowiskowe,
32. Rozwój Teatru Muzycznego w Toruniu,
33. Podjęcie działań na rzecz budowy marki regionalnej województwa kujawsko-pomorskiego,
34. Wsparcie działań na rzecz ochrony i promocji Zespołu Staromiejskiego w Toruniu, wpisanego na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO,
35. Wzmocnienie instytucjonalne i rozwój nowych funkcji centrum kulturowo-kongresowego na Jordankach w Toruniu,
36. Rewitalizacja XIX-wiecznego pierścienia fortecznego Twierdzy Toruń,
37. Kontynuacja adaptacji historycznej fabryki Weeseego na cele „Muzeum Toruńskiego Piernika” jako Oddziału Muzeum Okręgowego w Toruniu.

II. Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku - Strategia Przyspieszenia 2030+

Strategia Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego w nowej perspektywie do roku 2030 jest obecnie w fazie przygotowania. W dniu 15 lipca 2020 roku Uchwałą 27/1168/20 Zarządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego został przyjęty projekt Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku - Strategii Przyspieszenia 2030+. W związku z przyjęciem projektu strategii można prognozować, ostatecznie jakie kierunki rozwoju będą priorytetowymi w najbliższej dekadzie oraz w ramach jakich działań będą one realizowane.

Celem nadrzędnym jaki przyświeca mającej niebawem wejść w życie strategii województwa jest *Jakość życia typowa dla wysoko rozwiniętych regionów europejskich*.

W ramach zdefiniowanej wizji wyszczególniono cele główne, które dotyczą różnych sfer rozwoju województwa i poprawy życia jego mieszkańców. Należą do nich:

- Skuteczna edukacja,
- Zdrowe, zamożne i aktywne społeczeństwo,
- Konkurencyjna gospodarka,
- Dostępna przestrzeń i czyste środowisko,
- Spójne i bezpieczne województwo.

W ramach poszczególnych celów głównych można wyróżnić cele operacyjne uszczegóławiające zakres działań w ramach danego zagadnienia. Celem operacyjnym ujętym w strategii, który wprost w swojej tematyce odnosi się do sfery kulturalnej i dziedzictwa jest kultura, sztuka i dziedzictwo narodowe. W jego ramach można wyszczególnić kilka kierunków działań, którymi są:

- Kształtowanie tożsamości regionalnej mieszkańców województwa - kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu kształtowanie i wzmacnianie poczucia przynależności do społeczności i zamieszkiwania na terytorium województwa kujawsko-pomorskiego,
- Kultywowanie tożsamości lokalnej mieszkańców województwa - kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu kształtowanie i wzmacnianie poczucia przynależności do lokalnych społeczności, związanych z charakterystycznym dla danego miejsca dziedzictwem świadczącym o odrębności przejawiającym się w zwyczajach, obrzędowości, strojach, innych wyznacznikach lokalności,
- Kultywowanie postaw patriotycznych mieszkańców województwa,
- Rozwój oferty kulturalnej o znaczeniu lokalnym i regionalnym - kierunek dotyczy działań związanych z rozwojem oferty instytucji kultury, oferowanej na poziomie lokalnym i regionalnym (kultura masowa),
- Rozwój oferty kulturalnej o znaczeniu krajowym i międzynarodowym - kierunek dotyczy działań związanych z rozwojem wyspecjalizowanej oferty instytucji kultury (kultury wysokiej),
- Rozwój edukacji kulturalnej oraz upowszechnianie kultury wśród mieszkańców regionu - kierunek dotyczy ogółu działań ukierunkowanych na kształtowanie wrażliwości kulturalnej oraz zainteresowania ofertą kultury (działania informacyjne, promocyjne, edukacyjne prowadzące do zwiększenia partycypacji w życiu kulturalnym),
- Upowszechnianie dostępu do zasobów kultury poprzez ich cyfryzację - kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu ułatwienie dostępu do zasobów kultury oraz prowadzonych działalności kulturalnych poprzez udostępnianie w wersji cyfrowej zbiorów lub dokonywanie transmisji

(względnie publikowanie nagrań) wydarzeń kulturalnych (spektakle, koncerty, itp.). Obejmuje zarówno przedsięwzięcia zakładające udostępnianie bezpłatne, jak i komercyjne – zarówno poprzez Internet, jak i na nośnikach,

- Digitalizacja i udostępnianie zasobów bibliotek - kierunek dotyczy digitalizacji i udostępniania zbiorów bibliotecznych w celu upowszechnienia czytelnictwa oraz ułatwienia dostępu mieszkańcom województwa kujawsko-pomorskiego do zbiorów bibliotecznych.

Zagadnienia związane z szeroko pojętą kulturą oraz ochroną dziedzictwa kulturowego są podejmowane również w ramach pozostałych celów głównych, operacyjnych i kierunków działań określonych przez strategię:

Cel główny: Skuteczna edukacja

Cele operacyjne: Wysoka jakość kształcenia i wychowania

Kierunek rozwój edukacji regionalnej dotyczy wszelkiego rodzaju działań o charakterze edukacyjnym, promocyjnym lub organizacyjnym związanych z rozwojem edukacji regionalnej. Dotyczy także wyposażenia mieszkańców regionu w wiedzę i nowoczesne materiały w zakresie edukacji regionalnej oraz rozwijania zainteresowań młodzieży literaturą, historią, geografiami, zabytkami, przyrodą, tradycją i kulturą regionu.

Cel główny: Dostępna przestrzeń i czyste środowisko

Cele operacyjny: Infrastruktura rozwoju społecznego

Rozwój infrastruktury kultury i sztuki. Kierunek ten dotyczy działań inwestycyjnych mających na celu stworzenie lub poprawę warunków lokalowych dla prowadzenia działań z zakresu kultury i sztuki bez względu na rodzaj, charakter i rangę danej instytucji.

Cel główny: Dostępna przestrzeń i czyste środowisko

Cele operacyjny: Środowisko przyrodnicze

Zachowanie, wzmacnianie oraz promocja potencjału dziedzictwa przyrodniczego województwa przewiduje działania służące rozwojowi działalności gospodarczych na bazie walorów środowiskowych, które powinny być realizowane w ramach kierunku „Wykorzystanie lokalnych walorów przyrodniczych i kulturowych dla rozwoju działalności gospodarczych o charakterze turystycznym”.

Cel główny: Dostępna przestrzeń i czyste środowisko

Cele operacyjny: Przestrzeń kulturowa

Ochrona, zachowanie, odnowa, wzmacnianie i promocja dziedzictwa kulturowego województwa. Kierunek ma charakter ogólny i dotyczy wszystkich działań mających na celu ochronę, zachowanie, wzmacnianie potencjału oraz promocję dziedzictwa kulturowego województwa.

Adaptacja obiektów dziedzictwa kulturowego dla celów publicznych i komercyjnych. Kierunek dotyczy wykorzystania obiektów dziedzictwa kulturowego dla celów np. prowadzenia instytucji kultury, edukacji, działalności noclegowych, gastronomicznych, handlu, innego rodzaju usług publicznych lub komercyjnych.

Cel główny: Dostępna przestrzeń i czyste środowisko

Cele operacyjny: Potencjały endogeniczne

Wykorzystanie lokalnych walorów przyrodniczych i kulturowych dla rozwoju działalności gospodarczych o charakterze turystycznym. Kierunek dotyczy działań związanych z realizacją zagospodarowania i prowadzenia działalności gospodarczej adresowanej do osób przybywających z uwagi na obecność walorów przyrodniczych, walorów dziedzictwa kultury.

Tworzenie i zagospodarowanie szlaków turystycznych wraz z infrastrukturą towarzyszącą. Kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu tworzenie i zagospodarowanie szlaków turystycznych, służących udostępnianiu walorów środowiskowych i kulturowych (potencjałów endogenicznych), oraz stanowiących infrastrukturę wzmacniającą atrakcyjność turystyczną danego obszaru.

Wybrane projekty w sferze kultury:

- Wsparcie opieki nad zabytkami województwa kujawsko-pomorskiego,
- „Kujawsko-Pomorskie – rozwój poprzez kulturę”,
- „Kujawsko-Pomorskie spotkania z historią”,
- „Kujawsko-Pomorskie – promocja poprzez kinematografię”,
- Rozbudowa Opery Nova,
- Rozbudowa Muzeum Archeologicznego w Biskupinie,
- Rozbudowa Filharmonii Pomorskiej,
- „Kultura w zasięgu 3.0”,
- „Biblioteki XXI wieku” - rozbudowa i modernizacja infrastruktury wojewódzkich bibliotek publicznych,
- „Artefakty przeszłości symbolem tożsamości regionalnej”.

III. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Kujawsko-Pomorskiego (Uchwała nr XI/135/03 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 26 czerwca 2003 r. w sprawie uchwalenia Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Kujawsko-Pomorskiego)

Zasady kształtowania przestrzeni oraz kierunki zagospodarowania dla terenów wchodzących w skład administracyjnych granic województwa Kujawsko-Pomorskiego określone zostały w obowiązującym planie zagospodarowania przestrzennego województwa Kujawsko-Pomorskiego uchwalonym Uchwałą nr XI/135/03 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 26 czerwca 2003 r.

W dniu 24 czerwca 2019 r. uchwałą nr VIII/135/19 Sejmik Województwa Kujawsko-Pomorskiego przyjął Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego, który na mocy Rozstrzygnięcia Nadzorczego Nr 66/2019 Wojewody Kujawsko-Pomorskiego w dniu 31 lipca 2019 roku utracił ważność. Obecnie nadal trwają prace nad nowym Planem Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Kujawsko-Pomorskiego, który jest w fazie projektu przyjętego w drodze uchwały nr 14/588/18 Zarządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 12 kwietnia 2018 r. W perspektywie czasowej ma on obowiązywać do roku 2030, czyli zgodnej z Koncepcją Przestrzennego Zagospodarowania Kraju (KPZK2030).

Podstawowym celem zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego wg wskazanego powyżej dokumentu jest „Zbudowanie struktur funkcjonalno-przestrzennych podnoszących konkurencyjność regionu i jakość życia mieszkańców”.

Zostały także określone trzy cele szczegółowe, z których jeden bezpośrednio odnosi się do dziedzictwa kulturowego:

„Zwiększenie atrakcyjności regionu w wymiarze europejskim jako pochodnej jego walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego, wysokich standardów życia mieszkańców, wysoce sprawnych systemów infrastruktury technicznej, dogodnych powiązań ze światem zewnętrznym”.

Zauważono poprawę stanu krajobrazu i środowiska naturalnego, wskazując jednocześnie na potrzebę poprawy warunków życia mieszkańców oraz infrastruktury technicznej. Określono również zasady, które powinny być spełnione w celu zachowania dziedzictwa kulturowego regionu:

- zachowanie dziedzictwa kulturowego w stanie umożliwiającym jego przetrwanie dla przyszłych pokoleń,
- harmonijne kształtowanie krajobrazu kulturowego,
- dbałość o integralność zabytkowych struktur urbanistycznych i ruralistycznych.

Określono również kierunki działań związanych z rozwojem i kształtowaniem sieci osadniczej, a wśród nich znalazły się również zapisy dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego polegające na rewaloryzacji zabytkowych układów urbanistycznych, ograniczeniu ruchu samochodowego z centrów największych miast oraz konserwacji i turystycznym wykorzystaniu ruin zamków. Kontynuowane są również działania związane z zachowaniem dziedzictwa dla przyszłych pokoleń, szczególnie poprzez ochronę obszarów o wysokich wartościach środowiska przyrodniczego i kulturowego: brzesko-radziejowskiego, doliny Drwęcy, doliny Osy, doliny Wisły, górznieńskiego, kcyńsko-żnińskiego, koronowskiego, krajeńskiego, mogileńskiego, nadgoplańskiego, ryńsko-ostrowickiego, rypińsko-zbójeńskiego, skępsko-lipnowskiego i tucholskiego, ochronę terenów związanych z osadnictwem holenderskim w dolinie Wisły, ochronę zasobów średniowiecznej urbanistyki i architektury obronnej szczególnie na Ziemi Chełmińskiej oraz ochronę dziedzictwa kulturowego związanego z początkami Państwa Polskiego w Inowrocławiu, Kościelcu Kujawskim, Kruszwicy, Mogilnie, Strzelnie i Kałdusie. Ponadto postuluje się konserwację zespołów fortyfikacyjnych w Grudziądzu, Chełmnie i Toruniu, zabytkowych obiektów sakralnych i zespołów dworsko-pałacowych, utworzenie nowych parków kulturowych i zachowanie historycznych panoram, głównie miejscowości położonych nad Wisłą.

IV. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2017-2020 (uchwała nr XXXI/518/17 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 24 kwietnia 2017 r.)

W czasie opracowywania Powiatowego programu opieki nad zabytkami dla Powiatu Świeckiego na lata 2021-2024 nie podjęto jeszcze działań zmierzających do aktualizacji Programu wojewódzkiego.

Głównym zamierzeniem „Programu opieki nad zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2017-2020” jest określenie warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego, służących polepszeniu stanu zachowania zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego województwa Kujawsko-Pomorskiego. Celem działania Samorządu Województwa jest zharmonizowanie polityki ochrony przestrzeni kulturowej z polityką rozwoju regionalnego i strategią zrównoważonego zagospodarowania województwa. Prowadzenie spójnej polityki i zintegrowanej ochrony dziedzictwa kulturowego oraz współdziałanie wszystkich szczebli jednostek samorządu terytorialnego w województwie z instytucjami rządowymi i organizacjami pozarządowymi, podmiotami gospodarczymi, posiadaczami i użytkownikami zabytków umożliwi osiągnięcie wyznaczonych celów i zamierzeń określonych w dokumencie programowym.

„Program opieki nad zabytkami województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2017-2020” stanowi kontynuację „Programu opieki nad zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2013-2016”. Realizacja wcześniejszych programów wykazuje, iż dzięki dotacjom z budżetu państwa i jednostek samorządu terytorialnego oraz wysiłkowi właścicieli coraz więcej obiektów zabytkowych zostaje poddanych pracom remontowym i konserwatorskim, stając się wyróżnikami przestrzennymi w lokalnym krajobrazie.

Program został opracowany w celu wdrożenia zapisów Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 z późn. zm.) oraz Ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2017 poz. 1595). Ustawa wprowadza obowiązek sporządzania programów opieki nad zabytkami na szczeblu gminnym, powiatowym oraz wojewódzkim. Zgodnie z art. 87 ust. 1 wyżej wymienionej ustawy Zarząd Województwa sporządza na okres 4 lat wojewódzki program opieki nad zabytkami. Po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków program przyjmuje Sejmik Województwa. Co dwa lata Zarząd sporządza sprawozdanie z jego realizacji, które przedstawia Sejmikowi Województwa.

Szczegółowe cele programu opieki nad zabytkami, zostały określone w art. 87 ust. 2 ustawy i należą do nich:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami wynikającymi z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- wzmocnienie ochrony i opieki nad materialną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków poprzez zahamowanie procesów ich degradacji, a w dalszej kolejności poprawa stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków i krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych,
- podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych w celu wyeliminowania sytuacji konfliktowych związanych z wykorzystaniem zabytków oraz dla zapewnienia zabytkom należytej opieki oraz określenia sposobów udostępnienia dóbr kultury narodowej, będących ich własnością, a także wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

2.4. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu

- I. **Strategia Rozwoju Powiatu Świeckiego na lata 2014-2020** (Uchwała nr XXXVI/224/14 Rady Powiatu Świeckiego z dnia 26 marca 2014 roku).

Strategia Rozwoju Powiatu Świeckiego na lata 2014-2020 wskazuje do realizacji cele strategiczne, którymi są:

1. w obszarze „Gospodarka”:
 - optymalne wykorzystanie położenia i potencjału społeczno-gospodarczego
2. w obszarze „Infrastruktura”:
 - poprawa infrastruktury drogowej oraz dostępności komunikacyjnej powiatu
3. w obszarze „Społeczeństwo”:
 - wszechstronny rozwój kapitału społecznego

W ramach celu strategicznego odnoszącego się bezpośrednio do dziedzictwa historycznego i kulturowego Powiatu Świeckiego, *Strategia Rozwoju Powiatu Świeckiego na lata 2014-2020* uszczegóławia zadania w ramach określonych celów operacyjnych:

- Przygotowanie i wydanie monografii powiatu,
- Wspieranie inicjatyw lokalnych w zakresie organizacji imprez o charakterze regionalnym,
- Wspieranie działań oświatowych promujących tożsamość regionalną i dziedzictwo kulturowe,
- Przygotowanie jednolitej oferty dla turystów w zakresie bazy turystycznej, obiektów cennych historycznie i przyrodniczo,
- Organizowanie przez powiat konferencji dot. promocji, tożsamości i dziedzictwa z udziałem przedstawicieli gmin i wszystkich środowisk zainteresowanych tą tematyką,
- Koordynacja działań w zakresie utworzenia jednolitej informacji turystycznej,
- Uruchomienie centrum bazy danych o obiektach turystycznych, historycznych i przyrodniczych - archiwizacja, digitalizacja,
- Poprawa infrastruktury turystycznej i dostępności do cennych obiektów,
- Udział w realizacji projektu sieci szlaków turystycznych na terenie powiatu,
- Promowanie tradycyjnych, historycznych form użytkowania środowiska/zasobów przyrodniczych,
- Rozwijanie świadomości społecznej w zakresie konieczności ochrony dziedzictwa historycznego i kulturowego,

- Organizowanie spotkań inicjowanych przez pasjonatów historii z przedstawicielami organów administracji i organów ścigania,
- Wspieranie działań organizacji i stowarzyszeń w zakresie ochrony krajobrazu kulturowego,
- Wykorzystanie obiektów sportowych dla promocji powiatu,
- Wspieranie turystycznych projektów wykorzystujących walory przyrodnicze powiatu.

Realizacja tych zamierzeń ma pomóc zrealizować cel strategiczny, którym jest wzrost znaczenia kultury oraz promocja dziedzictwa historycznego i kulturowego powiatu poprzez modernizację obiektów kulturalnych i zabytkowych oraz poprawę dostępności do dóbr kultury.

Jest to dokument pomocny przy realizacji wyznaczonych kierunków rozwoju regionu, dążeniu do osiągnięcia celów w perspektywie długofalowej. W celu wskazania szczegółowych zadań do realizacji ze wskazaniem podmiotów odpowiedzialnych za ich wykonanie oraz źródeł finansowania należy stworzyć właściwe dokumenty wykonawcze.

Konieczność stworzenia nowego programu wynika przede wszystkim z dostosowania zapisów dokumentu do aktualnej sytuacji społeczno-gospodarczej oraz do zmian w sytuacji prawnej. Kluczowa jest także zmiana paradygmatu terytorialnej polityki rozwoju wraz z rozpoczęciem nowej perspektywy budżetowej Unii Europejskiej.

II. Strategia Obszaru Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Świeckiego

Opracowana w 2017 r. Strategia Obszaru Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Świeckiego ma stanowić skuteczne narzędzie w procesie rozwoju Powiatu Świeckiego, a także ma służyć pozyskaniu funduszy unijnych oraz krajowych środków finansowych w perspektywie finansowej 2014-2020.

W ramach Strategii wskazano cele strategiczne:

- rozwój przedsiębiorczości w regionie,
- zwiększenie dostępności i jakości usług zdrowotnych i społecznych,
- rozwój konkurencyjnego i kreatywnego kapitału ludzkiego,
- ochrona dziedzictwa kulturowego,
- efektywne wykorzystanie i ochrona potencjałów środowiska przyrodniczego oraz racjonalny rozwój infrastruktury technicznej.

W zakresie dziedzictwa historycznego i kulturowego wskazano w Strategii położenie nacisku na właściwe gospodarowanie dziedzictwem materialnym i niematerialnym regionu w kontekście zachowania tożsamości i ciągłości rozwoju społecznego i kulturowego.

Wskazano na konieczność poprawy stanu technicznego obiektów zabytkowych, a także na duży potencjał turystyczny ośrodków miejskich w Świeciu i Nowem, a także dziedzictwa pomennonickiego.

Potrzeby w zakresie zachowania, rozwoju, wsparcia i renowacji obiektów zabytkowych:

- Odnowienie zespołów kościołów w Drzycimiu i Dólsku. Renowacja dworku szlacheckiego w Gródku,
- Rewitalizacja parku w Laskowicach - w celu ochrony unikalnych drzewostanów i roślinności (liczne pomniki przyrody),
- Remont zamku krzyżackiego wraz z adaptacją poddasza zamku na potrzeby Centrum Kultury Zamek w Nowem oraz naprawa średniowiecznego muru miejskiego,
- Renowacja i wsparcie obiektów zabytkowych na terenie gminy Osie, Pruszcz, Świecie i Warlubie,
- Modernizacja sieci energetycznej w budynkach kościelnych parafii pw. św. Marcina w Świekatowie.

W wyniku diagnozy wskazano najważniejsze problemy i bariery odnoszące się do dziedzictwa kulturowego:

- Słaba identyfikacja ponadregionalna wartości i dziedzictwa kulturowego
 - Niewystarczające wsparcie obiektów kultury i zabytków,
 - Mała ilość imprez o znaczeniu ponadregionalnym,
 - Niezadawalający poziom dofinansowania obiektów zabytkowych.

W związku z tym opracowano następujące cele rozwojowe:

- Rozwój lokalnego potencjału kulturowego w oparciu o instytucje kultury,
- Renowacja i ochrona dziedzictwa historycznego i obiektów zabytkowych,
- Organizacja imprez i wydarzeń kulturalnych w celu popularyzacji potencjału regionu.

III. Gminne programy opieki nad zabytkami z terenu Powiatu Świeckiego

Na dzień sporządzania niniejszego opracowania spośród wszystkich gmin wchodzących w skład Powiatu Świeckiego, gminne programy opieki nad zabytkami posiadają gminy - Bukowiec, Dragacz, Jeżewo, Pruszcz i Warlubie.

- Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Bukowiec na lata 2020-2023 zaczął obowiązywać na mocy uchwały nr XX/130/20 Rady Gminy Bukowiec z 26 października 2020 r.,
- Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Dragacz na lata 2017-2020 zaczął obowiązywać na mocy uchwały nr XVIII/185/17 Rady Gminy Dragacz z dnia 27 marca 2017 r.,
- Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Jeżewo na lata 2017-2020 zaczął obowiązywać na mocy uchwały nr XXVI/202/2017 Rady Gminy Jeżewo z dnia 29 marca 2017 r. W trakcie prac nad Programem powiatowym Gmina Jeżewo przygotowała projekt aktualizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami na lata 2021-2024,
- Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Pruszcz na lata 2020-2023 zaczął obowiązywać na mocy uchwały nr XVIII/162/20 Rady Gminy Pruszcz z 23 stycznia 2020 r.,
- Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Warlubie na lata 2019-2022 zaczął obowiązywać na mocy uchwały nr VII/51/2019 Rady Gminy Warlubie z 28 marca 2019 r.

Założeniem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Bukowiec na lata 2020-2023 jest „ukierunkowanie polityki Samorządu Gminnego, służącej podejmowaniu planowanych działań dotyczących finansowania, inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego”.

W ramach opracowania zostały wyznaczone cele, priorytety oraz działania mające na celu realizację założeń Gminnego programu opieki nad zabytkami:

Cel 1: Wzrost znaczenia ochrony dziedzictwa kulturowego gminy w dokumentach planistycznych gminy i polityce gminnej

Cel 2: Odpowiednie wykorzystanie istniejących zasobów dziedzictwa kulturowego

Cel 3: Bezpośrednie działania na rzecz ratowania obiektów zabytkowych oraz określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z ich wykorzystaniem

Cel 4: Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

Cel 5: Edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego

Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2017-2020 opracowany przez Gminę Dragacz określa główny cel jakim jest „dążenie do poprawy stanu zasobów dziedzictwa kulturowego z zachowaniem krajobrazu kulturowego gminy oraz zainicjowanie procesów zmierzających do wzmocnienia świadomości społecznej mieszkańców i właścicieli obiektów zabytkowych o ważności tego dziedzictwa dla rozwoju gminy”.

W celu realizacji tego celu przyjęto następujące priorytety:

Priorytet 1: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

Priorytet 2: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

Priorytet 3: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości

W celu realizacji założeń Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2021-2024 opracowanego przez Gminę Jeżewo przyjęto następujące cele, priorytety oraz działania:

Cel 1: Ochrona i opieka nad zabytkami oraz ochrona krajobrazu kulturowego poprzez priorytetowe traktowanie obszarów wartościowych kulturowo w kształtowaniu polityki przestrzennej Gminy

Cel 2: Wykorzystanie zasobów i walorów krajobrazu kulturowego Gminy w rozwoju turystyki

Cel 3: Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego Gminy

Cel 4: Przyciąganie inwestorów dla obiektów zabytkowych

Cel 5: Aktywizacja lokalnej i pozalokalnejsocjności w zakresie utrzymywania i rewaloryzacji obiektów zabytkowych

Cel 6: Edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Pruszcz na lata 2020-2023 formułuje szereg działań samorządu w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym gminy jakimi są:

1. Dbłość o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy w Gminie,

2. Aktualizacja gminnej ewidencji zabytków,
3. Działania związane z bieżącymi remontami lub rewaloryzacją obiektów stanowiących własność Gminy Pruszcz,
4. Odpowiednia ekspozycja i promocja najcenniejszych obiektów,
5. Rozwój produktów turystycznych opartych na walorach dziedzictwa kulturowego także, z uwzględnieniem turystyki jednodniowej,
6. Promocja gminy na forum krajowym i zagranicznym,
7. Edukacja społeczeństwa w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Warlubie na lata 2019-2022 opracował priorytety i cele strategiczne służące realizacji poprawy stanu zachowania środowiska kulturowego:

Priorytet 1: Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania oraz poprawa i utwalenie ładu przestrzennego zgodnie z zasadą dobrej kontynuacji

Cel strategiczny 1: Wykorzystanie środków prawnych dla poprawy ładu przestrzennego oraz stanu zachowania obiektów zabytkowych

Cel strategiczny 2: Finansowanie ze środków gminy działań związanych z ochroną zabytków

Cel strategiczny 3: Wspieranie inicjatyw sprzyjających ochronie zabytków

Priorytet 2: Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla promocji turystycznej gminy i utwalenia tożsamości lokalnej mieszkańców gminy

Cel strategiczny 1: Promocja dziedzictwa kulturowego gminy

Cel strategiczny 2: Umocnienie tożsamości lokalnej mieszkańców gminy

3. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU ŚWIECKIEGO

3.1. Zarys historii obszaru powiatu¹

Przyjmuje się, że pierwsze dogodne warunki do trwałego osadnictwa na terenie dzisiejszego Powiatu Świeckiego nastąpiły w paleolicie, po stopniowym wycofywaniu się lodowca w kierunku północnym. Skąpa wiedza na ten temat jest wynikiem głównie przypadkowych odkryć z przełomu XIX i XX w. W mezolicie pojawiły się ludy kultury myśliwsko-rybackiej utrzymującej się z eksploatacji fauny leśnej oraz zasobów wód śródlądowych, o czym świadczą odkryte obozowiska (Gajewo, Gródeczek, Orli Dwór). W neolicie na teren Równiny Świeckiej przybyli przedstawiciele kultury ceramiki wstęgowej. Śladem tego osadnictwa jest Przechowo, gdzie w 1970 r. odkryto miejsce stałego pobytu ludności, na które składały się fragmenty ceramiki oraz jamy osadnicze. W kolejnych wiekach pojawiły się ślady kultury pucharów lejkowatych, amfor kulistych oraz ceramiki sznurowej. U progu epoki brązu na terenie Powiatu Świeckiego pojawia się nowa grupa kulturowa tzw. kultura iwieńska. Materialne pozostałości reprezentowane są przez siekierkę znaną we Wiągu, podwójny toporek z Serocka, czy dwa pucharki z Topolna. Z kulturą łużycką związane jest odkrycie cmentarzysk kurhanowych w Gródku, Grucznie i Świeciu. Pewna izolacja tych terenów wynikająca z przeszkód terenowych przyczyniła się do wytworzenia się tzw. kultury wschodniopomorskiej, cechującej się odmiennym charakterem wyrobów metalowych. Ludność tej kultury za sprawą intensywnej akcji osadniczej skupiała się wzdłuż Wisły i Wdy. Również w okresie wpływów rzymskich osadnictwo rozwijało się w tym rejonie, szczególnie w pasie Świecie - Topolno. Należy podkreślić tutaj wagę stanowiska archeologicznego w Osieku, gdzie odkryto cmentarzysko z bardzo okazałym i reprezentatywnym zespołem zabytków datowanych na okres rzymski m.in. bransolety, pierścionki, fragmenty naczyń brązowego.

Akcja osadnicza we wczesnym średniowieczu związana jest z grodziskiem w Grucznie odkrytym na Górze św. Jana w 1969 r. Wokół niego istniała również osada funkcjonująca od VIII w. Kolejna zlokalizowana była kilka kilometrów dalej w Topolnie istniejąca od przełomu VIII i IX w. do 2. poł. X w. Na jej miejscu założono osiedle obronne otoczone wałem. Zjednoczone przez Mieszka II państwo zostało szybko rozbite przez jego brata Bezpryma. Anarchia wywołana opuszczeniem kraju przez Mieszka II spowodowała odłączenie się Pomorza od kraju. Przestały istnieć grody w Topolnie i Brzozie. Funkcjonował za to nadal zespół osadniczy w Grucznie, gdzie w latach 60. XX w. odkryto cmentarzysko. Powstały także

¹ Opracowano na podstawie:

Dzieje Świecia nad Wisłą i jego regionu pod red. Kazimierza Jasińskiego, Warszawa-Poznań-Toruń 1979, T.1
Dzieje Świecia nad Wisłą i jego regionu pod red. Kazimierza Jasińskiego, Warszawa-Poznań-Toruń, 1980, T.2

nowe jednostki - w rejonie Świecia, Sartowicach i Wiągu. W wyniku działań wojennych prowadzonych przez Bolesława Krzywoustego zdobyty został gród w Świeciu, a zniszczeniu uległy grody w Bzowie i Grucznie. Finalnie, ponownie Pomorze Gdańskie zostało wcielone do państwa polskiego. Zdobyte Świecie zostało siedzibą kasztelania oraz stolicą dzielnicy i księstwa. Pomimo wykopalisk archeologicznych nie odkryto dotychczas miejsca lokalizacji wczesnośredniowiecznego grodu w Świeciu. Badania prowadzone w latach 60. XX w. na terenie Szpitala Wojewódzkiego Chorób Układu Nerwowego nie przyniosły odpowiedzi na to pytanie.

Rejon Ziemi Świeckiej należał w XII i XIII w. do kasztelania świeckiej. W jej północnej części powstała w 1277 r. kasztelania nowska, istniejąca przez okres ok. 20 lat. W tych dwóch kasztelaniami istniały dwa ośrodki miejskie Świecie i Nowe, o niewielkim jednak potencjale gospodarczym. Świecie położone na ważnym szlaku komunikacyjnym prowadzącym z Wielkopolski do Gdańska, nad Wisłą był siedzibą książęcą, a następnie kasztelana oraz dość ważnym ośrodkiem kościelnym. Nowe z kolei otrzymało najprawdopodobniej w latach 80. XIII w. prawa miejskie.

Po śmierci Mściwoja doszło do podziału Pomorza Gdańskiego. Warcisław otrzymał dzielnicę świecką. Po nim władzę przejęli Świętopełk i Sambor. W wyniku nierównego podziału spadku Świętopełk uzyskał przewagę nad pozostałymi braćmi, a także tytuł księcia w 1227 r. Ekspansywna polityka wobec Kujaw i Wielkopolski oraz zatargi pomiędzy nim a Krzyżakami spowodowały otwarty konflikt trwający od 1242 do 1253 r. W jej wyniku zniszczony został gród w Sartowicach. Rozbudowie uległa z kolei osada w Świeciu usytuowana w miejscu, gdzie dziś znajduje się zamek Krzyżacki. Po śmierci Świętopełka Ziemia Świecka przypadła starszemu synowi, Mściwojowi, dzięki któremu z pomocą Bolesława Pobożnego nastąpiło zjednoczenie całego Pomorza Gdańskiego oraz nawiązanie ścisłych relacji z Wielkopolską.

W 1308 r. Władysław Łokietek zawarł z Zakonem Krzyżackim porozumienie, na mocy którego Krzyżacy mieli pomóc załodze polskiej w oblężonym przez wojska brandenburskie Gdańsku. W wyniku podstępów Zakon zajął całe miasto, a następnie Tczew oraz gród i miasto Nowe. W następnym roku zdobyte zostało po wielomiesięcznym oblężeniu również Świecie. Rezultatem działań wojennych było zdobycie przez Krzyżaków całego Pomorza Gdańskiego, które znajdowało się w ich rękach przez następne półtora wieku do 1466 r. W kolejnych latach Zakon Krzyżacki prowadził intensywne zabiegi dyplomatyczne mające na celu potwierdzenie tytułu prawnego do Pomorza Gdańskiego. Rezultatem tych zabiegów było zawarcie traktatu kaliskiego w 1343 r., na mocy którego król polski zrzekł się pretensji do Pomorza Gdańskiego w tym do Ziemi Świeckiej i Nowskiej. Zakon Krzyżacki niezwłocznie przystąpił do organizowania nowego podziału administracyjnego nowych ziem. W 1320 r. powstało komturstwo świeckie, na czele którego stanął Dytrych von Lichtenhain. Miasto Nowe zostało z kolei włączone do wójtostwa tczewskiego. Akcja kolonizacyjna Krzyżaków miała miejsce dosyć późno, w pełni rozwinęła się dopiero w 2. poł. XIV w. Z racji dosyć znacznie już rozbudowanej sieci osadniczej, ich działalność

ograniczała się do wprowadzania prawa chełmińskiego dla istniejących już wsi oraz sądownictwa. Doprowadziło to do łączenia się wsi, a w rezultacie do powstania silniejszych gospodarczo organizmów. Nadano również prawa miejskie dla Świecia w 1338 r. i w 1350 r. dla Nowego. Pierwsze z tych miast w latach 1338-1375 przeniesiono również w dolinę między Wdę i Wisłę. Niezwłocznie przystąpiono do budowy w nowym miejscu zamku usytuowanego na miejscu dawnego grodu Świętopełka, którego budowę ukończono w latach 40. XIV w. Nieco później, bo na przełomie XIV i XV w. wzniesiono kościół farny pw. św. Stanisława. Pierwotne rozplanowanie miasta możemy poznać jedynie na podstawie map oraz fragmentarycznie zachowanym murów miejskim, których budowa zakończyła się w 2. poł. XIV w. Częste powodzie miasta w ciągu całego XIX w. były przyczyną kolejnej translukacji miasta, którą ukończono ostatecznie w latach 70. i 80. XIX w. Niewątpliwie jednak miasto zaplanowane było na rzucie prostokąta i otoczone było murami miejskimi z trzema bramami Zamkową, Chełmińską i Mostową. Liczbę parcel można szacować na ok. 140, a liczba ludności nie przekraczała 1000. W przeciwieństwie do Świecia miasto Nowe nie zmieniło swojego położenia. Zniszczenia z 1308 r. były jednak na tyle poważne, że w 1350 r. trzeba było ponownie lokować miasto.

Po klęsce sił krzyżackich pod Grunwaldem w 1410 r. poszczególne miejscowości na terenie Pomorza Gdańskiego poddawały się bez walki. Okolice Świecia oraz Nowego zostały zdobyte i spalone. Samo Świecie było w dalszym ciągu obsadzone przez załogę krzyżacką. Zawarcie układu pokojowego w 1411 r. przyznawało w dalszym ciągu Zakonowi Pomorze Gdańskie. Z drugiej jednak strony otwarty konflikt pomiędzy Zakonem a Koroną spowodował powstanie antykrzyżackiej opozycji w postaci Związku Pruskiego utworzonego w 1440 r., której przewodziły największe miasta Ziemi Chełmińskiej i Pomorza Gdańskiego. Do nich przyłączyły się również mniejsze miasta regionu takie jak Świecie i Nowe. Rozpoczęto przygotowania do powstania zbrojnego oraz inkorporacji Prus do Polski. Na jej czele stanął Jan Bażyński. Wojna wybuchła w 1454 r. Przystąpiono do oblężenia zamku w Świeciu, który zdobyto 19 lutego 1454 r., a już 6 marca przedstawiciele Związku Pruskiego przekazali królowi polskiemu akt poddania się Prus królowi i Koronie. Zaprzepaszczenie szybkiego zakończenia konfliktu po przegranej bitwie pod Chojnicami spowodowało wybuch Wojny Trzynastoletniej, zakończonej podpisaniem II Pokoju Toruńskiego w 1466 r. Na jego mocy do Polski powróciło Pomorze, Ziemia Chełmińska i Michałowska, a także Warmia, Malbork, Elbląg, Świecie i Nowe.

Nastąpił nowy podział administracyjny kraju. Interesujący nas teren został włączony w skład Prus Królewskich w ramach województwa pomorskiego. Utworzono Powiat Świecki oraz nowski, w których swoją siedzibę miał starosta. W Świeciu znajdował się ponadto Sąd Ziemski. Osadnictwo na terenie ziemi świeckiej i nowskiej przejawiało się istnieniem 2 miast oraz blisko 180 wsi. Świecie i Nowe trwało w stagnacji, a liczba budynków w 1772 r. była nawet mniejsza niż w 1570 r. Spowodowane to było również dużymi zniszczeniami w czasie wojen ze Szwecją. Struktura gospodarki wiejskiej odznaczała się dużym

udziałem królewskich w postaci starostw oraz dużym rozdrobieniem własności szlacheckiej. Przez cały okres Rzeczypospolitej szlacheckiej, do rozbiorów istniała tutaj szeroko zakrojona akcja osadnicza. Zaczęły powstawać nowe osiedla oraz tzw. pustkowia zamieszkiwane przez jedną lub parę rodzin. Sprowadzono również Olędrów - imigrantów z Niderlandów wyspecjalizowanych w melioracji, regulacji rzek oraz rolnictwie, którzy zagospodarowali tereny na nizinie sartowicko-nowskiej. Odrębność kulturowa przybyszów przejawiała się również w odmiennym wyznaniu. Zresztą już wcześniej, bo w latach 20. XVI w. na Pomorzu rozwinął się znacznie ruch reformatorski. Na terenie Powiatu Świeckiego przejęto jedynie trzy kościoły w Michalu, Grucznie i Polednie. Protestantyzm większą popularnością cieszył się za to w powiecie nowskim. Przejęto kościoły w Nowem, Grabowcu, Lubieniu Wielkim, Bzowie i Skórczu.

W czasie wojen ze Szwecją w 1628 r. zdobyto i zniszczono Nowe. Wymordowano również wielu mieszkańców, w tym prawie wszystkich Franciszkanów. Przestało istnieć również wiele osad w regionie. W czasie drugiej kampanii w 1655 r. zdobyto również Świecie oraz ponownie Nowe. Szwedzi zostali usunięci ostatecznie w 1659 r. Pozostawili jednak zupełnie zniszczone miasta. Również w kolejnych latach ziemia świecka i nowska były miejscem przemarszu obcych wojsk: w czasie wojny północnej w latach 1700-1721, w latach 1733-1735, w czasie wojny siedmioletniej w latach 1757-1763 oraz podczas konfederacji barskiej w latach 1768-1772.

W wyniku I rozbioru Polski Prusy Królewskie zostały przyłączone do Prus Fryderyka II. Wprowadzono nową administrację włączając Świecie i Nowe do powiatów chojnickiego i starogardzkiego. Rozpoczęto również akcję kolonizacyjną sprowadzając osadników z krajów niemieckich. Przejęto również na skarb państwa dawne królewskie i dobra kościelne, a następnie przekazywano je w dzierżawę urzędnikom.

W 1818 r. w wyniku rozporządzenia królewskiego dot. nowego podziału administracyjnego utworzono Powiat Świecki, który bez większych zmian przetrwał do reformy administracyjnej w latach 70. XX w. Jego stolicą zostało Świecie, a w jego granicach znalazło się również Nowe. Przystąpiono również do kolejnej translokacji miasta, do czego przyczyniła się seria powodzi w 1. poł. XIX w. Świecie postanowiono przenieść na wysoki, lewy brzeg Wdy, gdzie już znajdowały się pewne budynki publiczne i ponad 100 budynków mieszkalnych. Przenosiny rozpoczęte w 1857 r. trwały ponad 25 lat i ostatecznie zakończyły się w 1885 r. Nastąpił wzrost liczby ludności, na co miała wpływ lokalizacja różnych urzędów w mieście oraz szpitala dla umysłowo chorych, który otwarto w 1855 r. Na terenie powiatu zanotowano stale rosnący udział Polaków, którzy przyczynili się do masowego rozwoju polskich organizacji gospodarczych. Powstały Towarzystwo Przemysłowe w Świeciu (1869 r.), Bank Ludowy w Drzycimiu (1873 r.) oraz Nowem (1874 r.) oraz kolejne w Serocku i Lubiewie. W kolejnych latach powstały Katolickie Towarzystwo Ludowe, a także Towarzystwo Przemysłowe i Rolnicze. Przed I wojną światową zdążyły jeszcze powstać liczne kółka rolnicze, Towarzystwo Młodzieży Kupieckiej, Towarzystwo Czeladzi

Katolickiej oraz Towarzystwo Czytelni Ludowych. W styczniu 1920 r. uroczysto powitano polskich żołnierzy, symbolicznie kończąc blisko 150 letni okres panowania pruskiego.

25 stycznia 1920 r. utworzono nowy Powiat Świecki, drugi pod względem powierzchni w województwie pomorskim. Składał się z dwóch gmin miejskich i 14 gmin zbiorowych dzielonych na 137 gromad. Pod względem liczby ludności powiat zajmował środkowe miejsce w porównaniu do pozostałych w województwie. Jej pewien wzrost zanotowano w drugiej poł. lat 20. XX w. Charakterystyczną cechą był duży odsetek ludności niemieckiej, nawet pomimo jej odpływu po odzyskaniu Niepodległości.

Powiat Świecki był regionem typowo rolniczym ze słabo rozwiniętym przemysłem. Największym zakładem produkcyjnym była świecka cukrownia. W Nowem rozwinęło się z kolei meblarstwo oraz tartaki i stolarnie. Poza nimi na uwagę zasługuje cegielnia, młyn i tartak w Przechowie, cegielnia w Warlubiu oraz stolarka w Osiu. W Gródku i Żurze z inicjatywy inż. Alfonsa Hoffmanna wybudowano hydroelektrownie zasilające Toruń, Gdynię i Grudziądz.

Dla mieszkańców Powiatu Świeckiego II wojna światowa rozpoczęła się 3 września 1939 r., kiedy wkroczyli pierwsi żołnierze niemieccy. Powiat Świecki został włączony do Okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie do rejencji bydgoskiej. Już od początku okupacji rozpoczęły się masowe aresztowania i łapanki. Prowizoryczne więzienia były tworzone w kościołach m.in. w Osiu, czy Górnej Grupie. Rozpoczęła się również eksterminacja pacjentów Zakładu Psychiatrycznego w Świeciu. Przez cały okres okupacji miały miejsca również wysiedlenia ludności polskiej oraz intensywne osadnictwo niemieckie.

12 lutego 1945 r. do Świecia, a 19 lutego do Nowego wkroczyła Armia Czerwona kończąc czas II wojny światowej. Nie zmienił się podział administracyjny powiatu w stosunku do okresu międzywojennego. Spadła za to znacząco liczba ludności. Do największych gmin pod jej względem należały: Nowa Wieś, Jeżewo, Osie i Warlubie, a do najmniejszych Lipinki i Serock. Nie zmienił się rolniczy charakter powiatu. Zaczęły powstawać jednak nowe zakłady przemysłowe, w tym Zakład Celulozy i Papieru w Świeciu (1962 r.), który przyczynił się do zmiany struktury gospodarczej powiatu oraz wzrostu zatrudnienia w przemyśle. Rozpoczęła się również modernizacja młynów w Przechowie, cukrowni w Świeciu oraz fabryki mebli w Nowem. Zmieniała się również wieś, którą zelektryfikowano oraz intensywnie mechanizowano.

Obecny Powiat Świecki powstał w wyniku reformy administracyjnej w 1999 r. W skład powiatu ze stolicą w Świeciu wchodzi:

- gminy miejsko-wiejskie: Nowe, Świecie
- gminy wiejskie: Bukowiec, Dragacz, Drzycim, Jeżewo, Lniano, Osie, Pruszcz, Świekatowo, Warlubie
- miasta: Nowe, Świecie

3.2. Krajobraz kulturowy

Teren Powiatu Świeckiego położony w centrum lewobrzeżnego Pomorza Nadwiślańskiego graniczy z kilkoma zespołami etnograficznymi. Bliskość Ziemi Chełmińskiej, Borów Tucholskich, Kociewia i Kujaw przyczyniła się do wykształcenia następujących układów przestrzennych charakteryzujących się odrębnymi zespołami kulturowymi oraz osadniczymi:

- zespół borowiacko-tucholski w północno-zachodniej części powiatu (miejscowości Lipinki, Łązek, Miedzno, Osie, Bładzim)
- zespół kociewski w północno-wschodniej części powiatu (miejscowości Jezewo, Grupa, Bzowo, Komórsk, Twarda Góra i Warlubie)
- zespół nadwiślański wzdłuż Wisły, na terenie Niziny Sartowicko-Nowskiej (miejscowości Tryl, Mątawy, Lubień, Dragacz, Bratwin, Stwolno, Niedźwiedź, Topolek).

Południowa część powiatu znajdowała się ponadto w kręgu oddziaływania kujawskiego zespołu kulturowego (Gruczno, Przysiersk, Świekatowo). Dopiero sztuczna izolacja spowodowana przebiegiem granicy w wyniku zaborów przyczyniła się do ograniczenia kontaktów oraz w rezultacie do osłabienia wpływów regionu Kujaw.

Do okresu dwudziestolecia międzywojennego (można poszerzyć ten przedział czasowy do rozpoczęcia II wojny światowej) istniała w tym regionie silna społeczność holenderska (mennonicka), która osiadła na tych terenach w XVII i XVIII w., charakteryzująca się dużą odrębnością, językiem oraz wyznaniem. Typowa zagroda mennonicka różniła się od zabudowań miejscowych gospodarzy. Chaty olenderskie były większe, lepiej zbudowane i połączone jednym, wspólnym dachem z budynkami gospodarczymi. Wzajemne usytuowanie budynków wynikało z wielkości gospodarstwa. W najmniejszych gospodarstwach zabudowania stały w jednej linii (typ Langhof), w tych nieco większych dopuszczano odstępstwa od reguły - zabudowania stawiano w linii łamanej (typ Winkelhof) lub podwójnej linii łamanej (typ Kreuzhof).

Najbardziej rozpowszechnionym typem chałupy była chata w konstrukcji zrębowej. Układ wnętrza nie był przypadkowy. Za przybudówką, zamieszkiwaną przez najstarszych członków rodziny znajdowała się właściwa część mieszkalna składająca się z kilku izb, do której przylegała część gospodarcza, oddzielona sienią - stajnia z oborą i chlewem oraz dalej stodoła. W zamożnych gospodarstwach w części frontowej znajdowały się podcienia spełniające rolę podjazdu dla wozów, nad którymi wznoszono nadbudówki. W centralnej części chałupy znajdował się tzw. system ogniowy składający się z szerokiego komina oraz kaflowej lub ceglanej kuchni.

Dopełnieniem krajobrazu były drzewa oraz krzewy osłaniające zagrody od strony rzeki oraz plecione płoty, które zatrzymywały żyzny muł w czasie powodzi.

Nadwiślański pas zamieszkiwany przez Holendrów w końcu XIX w. za sprawą dużego przyrostu naturalnego znacznie się rozbudował, a poszczególne wsie liczyły po kilkaset mieszkańców. Ich tradycyjny układ rzędówki sprawił, że miejscowości przenikały jedna w drugą ciągnąc się przez parę kilometrów. Ta intensyfikacja zabudowy kontrastowała mocno z resztą regionu, z osadnictwem polskim o małym stopniu zaludnienia. Ten stan rzeczy zaczął się powoli zmieniać wraz z szeroko zakrojoną akcją kolonizacyjną prowadzoną przez zaborcę.

Zróznicowanie etniczne regionu świeckiego było na tyle silne, że jak najbardziej zgodne z prawdą jest stwierdzenie W. Łęgi iż: „Okolica Świecie nie jest jednolita pod względem etnograficznym (...)”. Dopiero pierwsze lata po zakończeniu II wojny światowej przyniosły utrwalenie jednolitego charakteru etnograficznego dzisiejszego Powiatu Świeckiego. Do rozstrzygnięcia pozostaje kwestia, czy było to działanie, które przyniosło pozytywne skutki, bez uszczerbku dla szeroko pojętego dziedzictwa kulturowego regionu.

Tradycyjne budownictwo mieszkalne rozwijało się w ramach wyodrębnionych wcześniej zespołów kulturowych. Budynki drewniane należące do zespołu borowiackiego zachowały się najliczniej w okolicach wsi Lipinki, Łążek, Osie i Wierzchy. Typowy budynek był symetryczny, półtora- lub dwutraktowy wzniesiony w konstrukcji zrębowej z odeskowaniem partii szczytowych dachu kryty dachem dwuspadowym. Charakterystycznym elementem budownictwa borowiackiego było tzw. podsienie w ścianach szczytowych. Z racji położenia wśród lasów w otoczeniu Borów Tucholskich, główną umiejętnością Borowiaków była obróbka drewna. Dzięki temu rozwinęło się tutaj stolarstwo, meblarstwo, kołodziejstwo i bednarstwo, o dosyć szerokim zasięgu oddziaływania. Przykładem drewnianych wyrobów mogą być skrzynie wiane spotykane teraz w Izbach Regionalnych i skansenach.

Kolejny zespół osadniczy - kociewski charakteryzował się dobrze rozwiniętym rolnictwem oraz siecią osadniczą. Do połowy XX w. wśród ludności przetrwała pamięć tradycyjnego kalendarza prac oraz związanych z nim nakazów i zakazów oraz tradycji. Narzędzia rolnicze wykonywane często z drewna na terenie Kociewa, stały się po zakończeniu II wojny światowej cennymi obiektami muzealnymi.

Tradycyjne budownictwo mieszkalne zaczęło zanikać w 2. poł. XX w., do czego przyczyniły się głębokie zmiany struktury etnicznej, a także postępująca industrializacja i urbanizacja. Nastąpiło ożywienie gospodarcze, powstały nowoczesne zakłady pracy, kombinat celulozowo-papierniczy koło Świecia (obecnie w granicy miasta), kombinat meblarski w Nowem, a także liczne, mniejsze fabryki w pozostałych ośrodkach regionu. To wszystko przyczyniło się do częściowego porzucenia pracy na roli. Tradycyjne formy budownictwa zostały zaniechane na rzecz rozwiązań typowych, powszechnych w pozostałej części kraju. Proces przemian gospodarczych mających początek wraz z powojenną aktywizacją gospodarczą regionu przyczynił się do głębokich zmian kulturowych na wsi w regionie Świecia.

3.3. Zabytki nieruchomości

Najważniejsze w skali regionu obiekty położone są w dwóch największych miastach regionu Nowem i Świeciu. Kościół par. pw. św. Stanisława Biskupa i Matki Boskiej Częstochowskiej, zespół klasztorny Bernardynów, mury miejskie z basztami, zamek Krzyżacki, ratusz w Świeciu, dzielnica Starego Miasta, kościół pw. św. Mateusza, kościół franciszkanów obecnie pw. św. Maksymiliana Kolbe, kaplica św. Jerzego, mury obronne, zamek w Nowem. Poza tym dwór drewniany z XVIII w. w Gródku, kaplica mennonicka ob. kościół rzymsko-katolicki w Mąstawach, kościół klasztorny paulinów ob. pw. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny w Topolnie i dom podcieniowy w Chrystkowie.

Innymi przykładami architektury sakralnej Powiatu Świeckiego są:

- kościół pw. św. Jakuba z 1680 r, w Wielkim Lubieniu,
- kościół pw. Trójcy Świętej z 1. poł. XV w. wraz z cmentarzem i ogrodzeniem w Jeżewie,
- kościół ewangelicki, ob. rzymsko-katolicki pw. św. Floriana z 1904 r. w Małym Komorsku,
- kościół pw. Podwyższenia Krzyża z 1901 r. wraz z cmentarzem, plebanią i organistówką we wsi Osie,
- kościół ewangelicki ob. rzymsko-katolicki pw. Podwyższenia Krzyża z przełomu XIX i XX w. w Wałdowie,
- kościół pw. św. Jana Chrzciciela z lat. 70. XIX w. wraz z kaplicą cmentarną, cmentarzem i ogrodzeniem w Grucznie,
- kościół ewangelicki, ob. rzymsko-katolicki pw. św. Andrzeja Boboli wraz z domem dziekana, ob. plebanią i pastorałką, ob. organistówką w Świeciu,
- kościół pw. św. Marcina z 1909 r. wraz z plebanią, cmentarzem i ogrodzeniem w Świekatowie
- kościół pw. św. Wawrzyńca z 1891 r. w Płochocinie,
- kościół pw. Maryi Wspomożenia Wiernych z 1904 r. w Lipinkach,
- kościół pw. Niepokalanego Serca Marii z 1924 r. w Warlubiu,
- kościół pw. św. Bartłomieja z lat 1787-1791 wraz z kostnicą, cmentarzem, ogrodzeniem w Wielkim Komorsku.

Budynki użyteczności publicznej reprezentowane są przez:

- szkoła i budynek gospodarczy z 1914 r. w Starej Rzece,
- budynek Urzędu Miasta z lat. 80. XIX w. w Świeciu.

Jedną z najliczniejszych grup zabytków są dawne dwory oraz założenia dworskie wraz z towarzyszącymi zabudowaniami gospodarczymi oraz parkami. Najbardziej wartościowe oraz najciekawsze tego typu obiekty to:

- zespół pałacowy z 4. ćw. XIX w. w Budyniu,
- zespół dworski z przełomu XIX i XX w. w Gawrońcu,
- zespół dworski i folwarczny z 2. poł. XIX w. w Kawęcinie,
- zespół dworski i folwarczny z 2. poł. XIX w. w Polednie,
- park dworski z końca XIX w. w Różannie,
- zespół pałacowy z pocz. XX w. w Jastrzębiu,
- zespół dworski z 1. poł. XIX w. w Lubocheniu,
- zespół dworski z 2. poł. XIX w. wraz z parkiem w Taszewie,
- zespół dworski z poł. XIX w. w Kończycach,
- zespół dworski z pocz. XIX w. wraz z parkiem i zabudowaniami folwarcznymi w Milewie,
- zespół dworski z pocz. XX w. w Gołuszycach,
- zespół pałacowy z poł. XIX w. wraz z parkiem w Luskówku,
- zespół dworski z 2. poł. XIX w. w Nieciszewie,
- pałac, ob. dom zakonny z 1891 r. w Topolnie,
- zespół dworski z końca XVIII w. w Sartowicach,
- park dworski z poł. XIX w. w Lipienicy,
- park dworski z XVIII-XIX w. w Lipienicy-Żuławach,
- zespół dworski z 2. poł. XIX w. w Stążkach,
- zespół dworski z pocz. XX w. w Szewnie,
- zespół dworski z 2. poł. XIX w. w Bąkowie,
- zespół dworski z 2. poł. XIX w. w Płochocinie,
- zespół dworski z 2. poł. XIX w. w Rulewie.

Budownictwo mieszkalne, ludowe reprezentowane jest przez:

- chaty drewniane w Bratwinie, Dragaczu, Wielkim Lubieniu, Mątawach, Topolinku, Zalesiu Królewskim,
- zagrodę w Luskowie,
- dom z kuźnią z przełomu XIX i XX w. w Łowinie.

Pozostałymi obiektami nieujętych w powyższe grupy są:

- “Biała Karczma” z 1898 r. wraz z ogrodem we wsi Michale,
- cmentarze rzymsko-katolickie w Nowem,
- wiatrak holender z pocz. XX w. w Nowem,
- trakt leśny (Napoleoński) Tleń-Osie z 1807 r.,
- młyn wodny z 1888 r. w Grucznie,
- młyn zbożowy wraz z domem młynarza z 2. poł. XIX w. w Świeciu.

3.4. Zabytki ruchome

Zgodnie z art. 3 pkt. 3 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych będących dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiąca świadectwo minionej epoki, bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Właściciel lub posiadacz zabytku ruchomego zobowiązany jest m.in. do:

- zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremniania niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałania kradzieży, zaginięcia lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględniania zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Na terenie powiatu występują zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków, jednak ze względów bezpieczeństwa nie publikuje się danych dotyczących tych obiektów. Głównie stanowią wyposażenie kościołów, w szczególności kościoła klasztornego paulinów, ob. par. pw. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny w Topolnie, czy zespołu klasztornego Bernardynów w Świeciu.

3.5. Zabytki archeologiczne

Podstawową i wiodącą metodą ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest ogólnopolski program badawczo-konserwatorski Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Systematyzuje on istniejący zasób wiedzy o rozpoznaniu archeologicznym terenu, poprzez obserwację archeologiczną terenu oraz uwzględnianie informacji zawartych w zbiorach archiwalnych, zbiorach muzealnych, instytucjach i publikacjach. Zbiór dokumentacji AZP, reprezentujący ewidencję zasobów archeologicznych, jest otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania terenu. Do zbioru włączane są wszelkie informacje o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań, a także wszystkie bieżące informacje weryfikujące lub uzupełniające dotychczasowe zebrane dane. W ten sposób dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP może być źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie i zabytkach archeologicznych.

Na terenie Powiatu Świeckiego znajduje się łącznie 2906 stanowisk archeologicznych ujętych, bądź wskazanych do ujęcia w gminnych ewidencji zabytków. Gmina Świecie 660 stanowisk, gmina Nowe 168 stanowisk, gmina Bukowiec 370 stanowisk, gmina Dragacz 66 stanowisk, gmina Drzycim 333 stanowiska, gmina Jeżewo 131 stanowisk, gmina Lniano 22 stanowiska, gmina Osie 176 stanowisk, gmina Pruszcz 703 stanowiska, gmina Świekatowo 60 stanowisk, gmina Warlubie 217 stanowisk. Część stanowisk posiada więcej niż jedną funkcję.

Do rejestru zabytków archeologicznych wpisane są trzy obiekty - grodzisko w Gródku gm. Drzycim (nr rejestru zabytków 85/C decyzja z 19.06.1968 r.), grodzisko w Topolnie gm. Pruszcz (nr rejestru zabytków C/161 decyzja z 12.11.2003 r.) i grodzisko w Grucznie gm. Świecie (nr rejestru zabytków 75/C decyzja z 25.05.1968 oraz 88/C11.12.1968 r.)

Grodzisko w Gruczno miało kształt owalnego pagórka ze stromymi zboczami o powierzchni 130m² i pierwotnie otoczone było wałem. Jego rozwój przypada na XI i XII w., co było związane z położeniem grodu na szlaku handlowym. W skład grodziska wchodziły również dwa cmentarzyska funkcjonujące od połowy XI w. do końca XIV w. Wykopaliska archeologiczne w Grucznie prowadzone były przez cztery sezony począwszy od 1964 r. Rezultatem badań było odkrycie m.in. 460 grobów, pozyskanie licznych zabytków archeologicznych takich jak pierścionki, kabłączki, igły, medaliki itd.

Grodzisko w Topolnie powstało na przełomie VIII i IX w. W 2. poł. X w. zostało przekształcone w osiedle obronne otoczone wałem z suchą fosą. Na wewnętrznym majdanie odkryto relikty 7 domów mieszkalnych. Całość przestała istnieć po śmierci Mieszka II w 1034 r., co było związane z oderwaniem się Pomorza od państwa polskiego. Wykopaliska archeologiczne na tym terenie prowadzone były w latach 1964-1965.

O wczesnośredniowiecznym grodzisku w Gródku, od którego wieś nosi swoją nazwę niewiele wiadomo. Najprawdopodobniej na jego miejscu powstał zamek Krzyżacki istniejący do poł. XV w. Obecnie o jego istnieniu świadczą jedynie relikty przyziemia.

3.6. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Na terenie Powiatu Świeckiego funkcjonuje Izba Regionalna Ziemi Świeckiej usytuowana w budynku dawnego Ratusza otwarta w 2002 r. Ekspozyty związane są z kulturą materialną Kociewia (przedmioty codziennego użytku, takie jak meble, maglownica, lampy, sztuce) oraz zamkiem w Świeciu (makiety przedstawiające budowlę w XIV w. oraz wygląd miasta na przestrzeni XIV-XIX w.). W osobnej sali prowadzone są warsztaty oraz pokazy multimedialne. Izba jest spadkobiercą fragmentu przedwojennej kolekcji starosty Leona Kowalskiego.

Kolejna Izba Regionalna usytuowana jest w Zalesiu Królewskim założona przez Mariana Schroedera. Na wystawie można zobaczyć przedmioty codziennego użytku z pocz. XX w., narzędzia gospodarskie, elementy wyposażenia wnętrz oraz różnego rodzaju odznaczenia i dokumenty wojskowe.

Izba Regionalna „Nadwiślańska Chata” znajduje się również w Luszkowie gm. Pruszcz, w której zgromadzono przedmioty codziennego użytku z pocz. XX w.

Izba Regionalna w Zbrachlinie usytuowana jest na terenie Gimnazjum im. Ziemi Nadwiślańskiej. Na wystawie znajduje się sprzęt gospodarstwa domowego oraz przedmioty związane ze szkolnictwem.

Izba Regionalna w Lnianie mieści się w Szkole Podstawowej. Poza przedmiotami codziennego użytku, eksponowane są stroje regionalne „Borowiackie”, a także pamiątki związane z historią lokalnej społeczności.

Muzeum Pożarnictwa Ziemi Świeckiej prowadzone przez OSP w Świeciu znajduje się przy ul. Mickiewicza 10. Placówka kolekcjonuje przedmioty związane z historią i rozwojem techniki straży pożarnej, a także z historią miasta. Na wystawie znajduje się sprzęt gaśniczy, mundury i hełmy strażackie, a także umundurowania z przełomu XIX i XX w. Dział historii miasta obejmuje stare fotografie i pocztówki związane ze Świeciem oraz jego mieszkańcami.

Placówką organizującą wystawy jest również Zamek Krzyżacki w Świeciu.

W pałacu Poledno znajduje się Muzeum Przyrodniczo-Etnograficzne umożliwiające zapoznanie się z fauną Europy, Azji, obu Ameryk oraz Afryki.

Warto wspomnieć również o dwóch Izbach Historycznych usytuowanych w elektrowniach Żur i Gródek, gdzie w dawnej nastawni można zobaczyć różne historyczne obiekty o tematyce elektrotechnicznej.

3.7. Dziedzictwo niematerialne

Pierwszym międzynarodowym traktatem poświęconym ochronie dziedzictwa niematerialnego jest Konwencja UNESCO z 17 października 2003 r. Jej główne cele są następujące:

- ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- zapewnienie poszanowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego wspólnot, grup i jednostek,
- wzrost, na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym, świadomości znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienie, aby dziedzictwo to było wzajemnie doceniane,
- zapewnienie międzynarodowej współpracy i pomocy.

Konwencja UNESCO kładzie nacisk na ochronę tradycji i przekazów ustnych, w tym szczególnie języka, sztuk widowiskowych, zwyczajów, rytuałów i obrzędów tradycyjnych, wiedzy i praktyk dotyczących przyrody i wszechświata, a także umiejętności związanych z rzemiosłem tradycyjnym.

Na terenie powiatu funkcjonują m.in. następujące instytucje, organizacje i stowarzyszenia zajmujące się promowaniem kultury i dziedzictwa kulturowego:

- Centrum Kultury „Zamek” w Nowem powstałe w 1992 r. Organizacja prowadzi również wiejskie domy kultury w Rychławie i Bochlinie. Przy Centrum działa:
 - Teatr Lalek i Cieni „Baśniowy Świat”,
 - Zespół Muzyki Dawnej „Fistulatores et Cantores Novienses”,
 - Klub Miłośników Kultury Średniowiecznej,
 - Społeczne Ognisko Artystyczne,
 - oraz młodzieżowe zespoły muzyczne,
- Ośrodek Kultury, Sportu i Rekreacji w Świeciu, organizuje imprezy na zamku, m.in.:
 - Festiwal Mocnych Brzmień,
 - Noc Grozy,
 - Dzień Bałabuna, czyli Święto Kociewskiego Ziemiaka,
- Klubokawiarnia Kultura w ramach Ośrodka kultury, sportu i rekreacji w Świeciu,
- Izba Regionalna Ziemi Świeckiej,
- Izba Regionalna w Zalesiu Królewskim,
- Izba Regionalna w Lnianie,
- Izba Regionalna w Zbrachlinie,
- Izba Regionalna „Nadwiślańska chata” w Luskowie,

- Muzeum Pożarnictwa Ziemi Świeckiej,
- Muzeum Przyrodniczo-Etnograficzne w Polednie,
- Miejska Biblioteka Publiczna w Świeciu,
- Gminna Biblioteka Publiczna w Bukowcu wraz z filią w Przysiersku,
- Gminna Biblioteka Publiczna w Drzycimiu,
- Gminna Biblioteka Publiczna w Jeżewie z siedzibą w Laskowicach wraz z filią w Jeżewie,
- Gminna Biblioteka Publiczna w Lnianie,
- Gminna Biblioteka Publiczna w Pruszczu,
- Gminna Biblioteka Publiczna w Świekatowie,
- Powiatowa Biblioteka Publiczna w Świeciu,
- Gminny Ośrodek Kultury w Jeżewie. W jego skład wchodzi:
 - Dom Kultury w Laskowicach,
 - Dom Kultury w Jeżewie,
- Gminny Ośrodek Kultury w gminie Osie,
- Gminny Ośrodek Kultury, Sportu i Rekreacji w Pruszczu. W jego ramach organizowane są zajęcia:
 - nauka gry na gitarze,
 - Regionalna Akademia Piosenki,
 - Chór dziecięcy Niezapominajki,
 - Chór Retro,
 - Orkiestra Dęta GOKSIR Pruszcz,
 - Rękodzieło artystyczne,
- Spółdzielczy Ośrodek Kultury „Stokrotka” w Świeciu,
- Stowarzyszenie Krajoznawcze - Nadwiślański Klub „Safari” z siedzibą w Polednie,
- Stowarzyszenie Kultury Muzycznej „Kantyczka” w Korytowie,
- Stowarzyszenie „Azalia” w Przysiersku,
- Stowarzyszenie Fotograficzne „Fotonowiacy” w Nowem powstałe w 2011 r. zajmujące się m.in. organizacją plenerów fotograficznych, a także gromadzeniem starych zdjęć i dokumentów związanych z miastem i regionem,
- Stowarzyszenie „Orkiestra Dęta Świecie”,
- Stowarzyszenie Promocji i Rozwoju Gminy Bukowiec,
- Towarzystwo Przyjaciół Dolnej Wisły,
- Towarzystwo Rozwoju Gminy Lniano,
- Towarzystwo Rozwoju Gminy Świekatowo,
- Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze w Świeciu,

- Zespół Pieśni i Tańca Kociewianki,
- Koła Gospodyń Wiejskich,
- Lokalna Grupa Działania „Gminy Powiatu Świeckiego”,
- Wioska Chlebowa w Janiej Górze,
- Orkiestra Dęta w Świekatowie,
- Towarzystwo Miłośników Ziemi Świeckiej,
- Stowarzyszenie „Bractwo Czarnej Wody”,
- Stowarzyszenie MiŚ – My i Świat,
- Towarzystwo Ochrony Krajobrazu Kulturowego "Sukcesja",
- Jeździecki Klub Sportowy "Czarna Podkowa - Gródek",
- Kluby Seniora,
- Stowarzyszenie Pamięć i Tradycja,
- Stowarzyszenie "Wdecki Fyrtel",
- Klubu Miłośników Historii KaMuH,
- Stowarzyszenie Chór Parati Semper,
- Koło Pszczelarzy w Świeciu.

Do najważniejszych imprez i wydarzeń o charakterze kulturalnym, odbywających się cyklicznie na obszarze Powiatu Świeckiego zaliczyć należy m.in.:

- Spotkania Rycerskie w Nowem,
- Biesiady Lalkarskie w Nowem,
- Turniej Wiedzy o Nowem i Kociewiu,
- Dzień Kociewski,
- Dni Świecia. Najstarsza impreza cykliczna w Świeciu mająca miejsce od 1974 r.,
- Blues na Świecie Festival,
- Międzynarodowy Festiwal Orkiestr Dętych, organizowany od poł. lat 80. XX w.,
- Maraton Piosenki Osobistej w Świeciu,
- Festiwal podróżników „Piąty Ocean”,
- Festiwal Smaku w Grucznie to najbardziej rozpoznawalne wydarzenie turystyczno-kulturalne na terenie Powiatu Świeckiego. Początkowo było to święto skupiające producentów i amatorów miodów, z czasem stając się świętem tradycyjnych potraw i tradycji kulinarnych regionu: Doliny Dolnej Wisły, Kociewia, Pojezierze Chełmińskiego, Krajny i Kujaw. Imprezie towarzyszą występy artystyczne i koncerty, a także warsztaty rękodzieła i tradycyjnych zawodów,

- Inscenizacja Bitwy pod Bukowcem 16. Pułku Ułanów Wielkopolskich z września 1939 r.,
- Święta gminne (dożynki),
- Dzień Bałabuna, czyli Święto Kociewskiego Ziemiaka,
- Dzień Kultury Średniowiecznej w Świeciu,
- Bieg Rycerski,
- Noc Muzeów,
- Noc Astronomiczna w Świeciu,
- Janiogórski Festiwal Chleba.

Ponadto społeczność gminy Dragacz celebrowa tradycję Bożonarodzeniową polegającą na obchodzeniu kolejnych gospodarstw przez kolędników. Również w ciągu roku ma miejsce odpust parafialny, dożynki parafialne i gminne, topienie Marzanny oraz konkurs wieńców w Noc Świętojańską. Odbywają się także warsztaty tradycyjnych rzemiosł takich jak wikliniarstwo, czy malowanie na szkle oraz rzeźba w drewnie i w wosku pszczelim, hafciarstwo i koronkarstwo, plastyka obrzędowa, pieczenie chleba, zabawkarstwo.

Kultura mennonicka, której pozostałościami są przykłady tradycyjnych, drewnianych chałup na terenie powiatu, przez stulecia funkcjonująca w krajobrazie kulturowym regionu, reprezentowana jest przez Ośrodek kulturalny funkcjonujący w oryginalnej chacie w Chrystkowie. Instytucja prowadzona jest przez Zespół Parków Krajobrazowych nad Dolną Wisłą, która organizuje m.in. Weekend Mennonicki - imprezę prezentującą kulturę mennonicką, stroje, potrawy i zwyczaje.

Na terenie Powiatu Świeckiego oddziałuje również kultura kociewska, której przejawem jest m.in. charakterystyczna gwara, czy tradycje, a także historyczne nazwy miejscowości, rzek i lasów.

4. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY

4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

LP.	GMINA	MSC.	ADRES	ZESPÓŁ	OBIEKT	DATA DECYZJI	NR REJESTRU
1	Bukowiec	Budyń		Założenie pałacowo-parkowe	Pałac	31.08.1995	A/1063
2					Park		
3					Ptaszarnia, ob. remiza		
4		Gawroniec		Założenie dworsko-parkowe	Dwór	18.12.1981	A/120
5					Park	13.01.2004	
6		Kawęcin		Założenie dworsko-parkowe	Dwór	05.06.1987	A/1153
7					Park		
8					Stajnia		
9					Owczarnia		
10					Obora		
11					Rządcówka, obecnie budynek mieszkalny		
12		Poledno		Założenie dworsko-parkowe	Dwór	05.06.1987	A/1412
13					Park		
14					Budynek mieszkalny		
15					Gorzelnia		
16					Dom ogrodnika		
17					Stodoła		
18					Stodoła		

19					Stodoła, ob. owczarnia			
20					Owczarnia			
21					Suszarnia, ob. warsztat			
22					Obora, ob. cielętnik			
23		Różanna			Park	16.03.1987	A/1641	
24	Dragacz	Bratwin	29		Chata typu holenderskiego	20.02.1956	nr rej. dawnego woj. bydgoskiego: 330	
25		Dragacz	31		Chata drewniana	20.02.1956	nr rej. dawnego woj. bydgoskiego: 331	
26		Mały Lubień	7		Chata drewniana typu holenderskiego	21.02.1956	nr rej. dawnego woj. bydgoskiego: 334	
27		Michale	127	Zespół „Białej Karczmy”	Karczma	19.08.1994	A/1070	
28					Ogród			
29						Kościół parafialny p.w. św. Jakuba Apostoła	01.10.2001	A/39
30			Wielki Lubień	5		Chata drewniana	21.02.1956	nr rej. dawnego woj. bydgoskiego: 335
31				6		Chata drewniana	21.02.1956	nr rej. dawnego woj. bydgoskiego: 336
32				9		Chata drewniana	28.02.1956	nr rej. dawnego woj. bydgoskiego: 337
33				21		Chata drewniana	28.02.1956	nr rej. dawnego woj. bydgoskiego: 338
34	Drzycim	Gródek			Założenie dworsko-parkowe	Dwór	10.06.1987	A/1155
35				Park				

36		Jastrzębie		Założenie pałacowo-parkowe		20.11.1982	A/1451
37		Lubocheń		Założenie dworsko-parkowe		15.06.1985	A/1191
38	Jeżewo	Jeżewo		Zespół kościoła parafialnego p.w. św. Trójcy	Kościół	28.05.1997	A/829
39					Teren przykościelny z drzewostanem i murem ogrodzeniowym		
40		Taszewo		Założenie dworsko-parkowe	Dwór	14.01.1993	A/1013
41					Park		
42	Nowe	Kończyce		Założenie dworsko-parkowe		10.01.1983	A/1452
43		Mały Komorsk			Kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. p.w. św. Floriana	31.12.2001	A/47
44		Mątawy		Zespół kościoła mennonickiego ob. paraf. rzym.-kat. p.w. NMP Królowej Polski	Kościół	23.12.1999	A/16
45					Fragment ogrodzenia		
46					Chata drewniana typu holenderskiego	28.02.1956	nr rej. dawnego woj. bydgoskiego: 339
47		Milewo		Założenie dworsko-parkowe		15.06.1985	A/1442
48		Nowe			Dzielnica Starego Miasta	23.09.1957	A/1419
49					Kościół parafialny p.w. św. Mateusza	19.03.1930	A/758

50				Kościół ewangelicki, dawny oo. Franciszkanów i Bernardynów, ob. rzym. – kat. filialny p.w. św. Maksymiliana Kolbe		19.03.1930	A/757
51			ul. Komierowskiego/ Kolejowa		Cmentarz rzym.-kat., parafii p.w. św. Mateusza Apostoła	29.05.1992	A/1032
52					Kaplica p.w. św. Jerzego	13.07.1936	A/177
53			ul. Kolejowa		Cmentarz rzym.- kat. Parafialny	29.05.1992	A/894
54					Zamek Krzyżacki	16.10.1957	A/817
55					Mury miejskie	10.02.1960	A/1282
56			ul. Wiatraczna		Wiatrak holender	27.09.1983	A/973
57	Osie	Osie	ul. Kościelna 1, 4	Zespół kościoł parafialnego p.w. Podwyższenia Krzyża Św.	Kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża Św.	22.06.2004	A/184
58					Plebania		
59					Organistówka		
60					Otoczenie w granicach działek nr 12,122,123		
61		Stara Rzeka		Zespół szkoły podstawowej, ob. użytkowany przez UKW w Bydgoszczy	Szkoła	27.10.2008	A/1393
62					Budynek gospodarczy		
63			Tleń-Osie			Brukowany trakt leśny zw. „Traktem Napoleońskim”	20.02.1969

64	Pruszcz	Gołuszyce		Założenie dworsko-parkowe	Dwór	16.05.1991	A/1044
65					Park		
66					Kaplica		
67		Luszkowo			Budynek mieszkalno-gospodarczy z częścią działki nr 31	21.09.2004	A/193
68		Luszkówko		Zespół pałacowo-parkowy	Pałac	13.05.2005	A/501
69					Park		
70		Łowin			Dom z kuźnią	15.06.1985	A/1149
71		Nieciszewo		Założenie dworsko-parkowe		05.06.1985	A/1437
72		Topolno			Kościół oo. Paulinów, ob. parafialny p.w. Nawiedzenia NMP	07.02.1931	A/760
73					Cmentarz parafialny przy kościele wraz z częścią działki 243/2	16.11.2012	A/1620
74					Pałac z częścią działki nr 197/1	14.03.2013	A/1630
75		Wąldowo			Kościół ewangelicki, ob. filialny rzym.-kat. p.w. Podwyższenia Krzyża Św. i św. Andrzeja Boboli filialny rzym.-kat. p.w. Podwyższenia Krzyża Św.	07.08.1997	A/832

76	Świecie	Chrystkowo	21		Dom podcieniowy	06.04.1992	nr rej. dawnego woj. bydgoskiego: A/306/1	
77		Gruczno		Zespół kościoła parafialnego p.w. św. Jana Chrzciciela	Kościół	24.09.2012	A/1617	
78					Kaplica			
79					Ogrodzenie			
80					Cmentarz przykościelny			
81			ul. Młyńska 4		Młyn z częścią działki nr 210/1	12.06.2003	A/96	
82			Polski Konopat		Założenie parkowe	10.11.1983	A/1450	
83			Sartowice		Założenie dworsko-parkowe	15.06.1985	A/1431	
84					Kościół parafialny p.w. św. Stanisława Biskupa	13.07.1936	A/765	
85					Kościół klasztorny, ob. p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP	13.07.1936	A/766	
86			Świecie - miasto	ul. Sądowa 21	Zespół klasztorny oo. Bernardynów	Krużganki z wieżą bramną i dziedzińcem odpustowym przy kościele p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP	09.08.2016	A/1703
87						Klasztor	29.04.1999	A/2
88							09.08.2016	A/1703
89				ul. Ogrodowa 2	Zespół kościoła parafialnego p.w. św. Andrzeja Boboli	Kościół, d. ewangelicki	19.07.1995	A/857

90					Plebania						
91					Organistówka (d. pastorówka)						
92					Ruiny zamku wraz z okalającym je terenem			18.10.1934	A/762		
93					Zespół średniowiecznych murów obronnych wraz z 6 basztami i fragmentem Bramy Chełmińskiej			21.09.1963	A/1281		
94					ul. Duży Rynek 1			Ratusz, ob. Pałac Ślubów	24.05.1994	A/821	
95					ul. Wojska Polskiego 4/6			Zespół młyna	Młyn zbożowy	18.08.1993	A/886
96									Dom młynarza		
97					ul. Wojska Polskiego 124			Budynek Urzędu Miejskiego	24.05.1994	A/822	
98	Topolek	1	Chata drewniana typu holenderskiego	28.02.1956.	nr rej. dawnego województwa bydgoskiego: 340						
99	Świekatowo	Lipienica		Park dworski	15.12.1986	nr rej. dawnego województwa bydgoskiego: 200/1					
100		Lipienica-Żuławy		Park dworski	10.03.1987	A/1291					
101		Stążki		Założenie dworsko-parkowe	Dwór	16.03.1987	A/1324				
102					Park						
103					Rządcówka						
104					Stajnia						
105					Stajnia						

106					Magazyny		
107					Obora		
108					Cielętnik		
109					Budynek kołodzieja		
110		Szewno		Założenie pałacowo-parkowe	Pałac	16.03.1987	A/202
111					Park		
112					Młyn		
113					Gorzelnia		
114					Obory		
115					Stodoły		
116					Chlew		
117		Świekatowo		Zespół kościoła parafialnego p.w. św. Marcina Biskupa	Kościół parafialny p.w. św. Marcina Bpa	01.10.2001	A/40
118					Plebania		
119					Murowane elementy ogrodzenia		
120					Teren przykościelny z założeniem zieleni		
121		Zalesie Królewskie	73		Dom	17.12.2007	A/1342
122	Warlubie	Bąkowo		Założenie dworsko-parkowe	Dwór	20.10.1990	A/1323
123					Park		
124					Spichrz		
125					Obora		
126					Gorzelnia		
127		Komorsk	3		Chata drewniana	21.02.1956	nr rej. dawnego województwa bydgoskiego: 332

128		Lipinki			Kościół parafialny rzym.- kat. p.w. Maryi Wspomożycielki Wiernych	26.03.2012	A/1609
129		Płochocin			Kościół parafialny p.w. św. Wawrzyńca	23.04.1991	A/801
130			Założenie dworsko-parkowe			15.06.1985	A/1447
131		Rulewo		Założenie dworsko-parkowe	Dwór	18.12.1981	A/1177
132					Park	22.09.1997	
133		Warlubie			Kościół rzymskokatolicki parafialny pw. Niepokalanego Serca Marii z 1924 r.	13.07.2018	A/1746
134		Wielki Komorsk		Zespół kościoła parafialnego p. w. św. Bartłomieja	Kościół parafialny p. w. św. Bartłomieja	19.10.1999	A/14
135					Kostnica		
136					Ogrodzenie kościoła i cmentarza		
137					Cmentarz przykościelny		
138					Cmentarz parafialny		

Powiat Świecki jest właścicielem dwóch założeń wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych tj.:

- Zespół dworsko-parkowy obecnie Dom Dziecka w Bąkowie gmina Warlubie
- Zespół dworsko-parkowy obecnie DPS w Gołuszcach gmina Pruszcz

4.2. Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

lp.	gmina	miejsowość	obiekt	nr rejestru zabytków
1.	Drzycim	Gródek	grodzisko	85/C z 19.06.1968
2.	Pruszcz	Topolno	grodzisko	C/161 z 12.11.2003
3.	Świecie gm. wiejska	Gruczno	grodzisko	75/C z 25.05.1968 i 88/C z 11.12.1968

4.3. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla powiatu

Dwór w Gródku

Dwór wzniesiony pomiędzy 1756 a 1765 r. przez Michała i Teresę Sozańskich w Gródku. W 2. poł. lat 80. XIX w. usunięto tynki, którymi pokryto budynek przed tą datą. Obecnie własność prywatna.

Usytuowany jest w zachodniej części wsi. Dwór drewniany wzniesiony w konstrukcji zrębowej. Założony na planie prostokąta na

ceglanej podmurówce, parterowy z dachem 2-spadowym. W środkowej osi elewacji frontowej i ogrodowej znajdują się 2-poziomowe facjatki w konstrukcji szkieletowej. Elewacja frontowa symetryczna z głównym wejściem pośrodku i sześcioma otworami okiennymi.

Kaplica mennonicka, obecnie kościół rzymsko-katolicki w Mąstawach

Kaplica mennonicka wzniesiona w latach 1896-1898 w Mąstawach, od 1945 r. kościół katolicki. Położona w środkowej części wsi. Budowla na rzucie prostokąta z zakrystią od wschodu, orientowana, jednonawowa, czteroprzęsłowa. Wzniesiona na kamiennym cokole, murowana z czerwonej cegły, kryta dachem siodłowym. Elewacja frontowa jest symetryczna, 3-osiowa z portalem pośrodku oraz okrągłym oknem. Całość zamknięta trójkątnym szczytem z fryzem arkadkowym, datą budowy i zegarem oraz wieżyczką. Elewacje boczne czteroosiowe rozczłonkowane lizenami, zwieńczone analogicznie do elewacji frontowej. Elewacja wschodnia przesłonięta częściowo zakrystią, zwieńczona trójkątnym szczytem.

Wnętrze jednoprzestrzenne z bogatą dekoracją snycerską stropu i chóru muzycznego. Od zachodu częściowo zachowane ogrodzenie żeliwne z czterema słupkami.

Kościół klasztorny paulinów, ob. parafialny pw. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny w Topolnie

Pierwszy drewniany kościół w Topolnie został wzniesiony w 1533 r. Murowany kościół został ufundowany w latach 1681-1686, dla sprowadzonych przez rodzinę Konarskich oo. Paulinów z Częstochowy. W skład zespołu klasztornego wchodził kościół, budynek mieszkalny, szpital, stajnia, a także browar i kuźnia. W 1811 r. klasztor został rozwiązany, a kościół został świątynią parafialną. Same zabudowania zostały rozebrane po 1851 r. W 2. poł. XIX w. przebudowano zakrystię, a na początku XX w. prowadzono prace

wewnątrz świątyni. Remont generalny przeprowadzono w latach 90. XX w. Kolejne prace miały miejsce w latach 2013-2014. Kościół usytuowany jest w północno-wschodniej części wsi. W jego sąsiedztwie znajduje się cmentarz, a także plebania oraz zabudowania gospodarcze. Barokowy kościół jest orientowany wzniesiony na kamiennie-ceglanym fundamencie, jest murowany z cegły, kryty dachem siodłowym z sygnaturką z hełmem. Budowla czteroprzęsłowa z dwiema kruchtami od zachodu i południa oraz prezbiterium zamkniętym trójbocznie. Elewacje ceglane zwieńczone fryzem i profilowanym gzymssem, za wyjątkiem otynkowanej, południowej kruchty. Otwory okienne zamknięte prostokątnie. Elewacja frontowa jest 3-osiowa z kruchtą w środkowej osi, zwieńczona trójkątnym szczytem oraz dwiema wieżyczkami w narożach z hełmami z latarniami. Wokół kościoła znajduje się ceglany mur z 1681 r. z półkolistymi wnękami od wewnątrz.

Wyposażenie wnętrza pochodzi z lat 1685-1700 i składa się na nie ołtarz główny, sześć ołtarzy bocznych, organy oraz ambona.

Dom podcieniowy w Chrystkowie

Dom podcieniowy w Chrystkowie został zbudowany w 2. poł. XVIII w. przez osadników holenderskich zamieszkujących te tereny od 2. poł. XVII w. kiedy lokowano wieś. Pierwotnie budynek stanowił jedną całość z częścią mieszkalną, inwentarską i stodołą. W latach 70. XIX w. wzniesiono wolnostojącą stodołę, spichlerz z wozownią, suszarnię owoców oraz chlew. W skład zespołu

wchodził również wolnostojący budynek dla robotników rolnych. Na przełomie XIX i XX w. wzniesiono nową, murowaną oborę. Do dzisiaj zachował się budynek mieszkalny oraz obora. Po przejściu zagrody przez Park Krajobrazowy Doliny Dolnej Wisły zrekonstruowano suszarnię owoców. Obecnie w budynku znajduje się ośrodek dydaktyczno-muzealny, a sam obiekt jest przeznaczony do zwiedzania.

Dom usytuowany jest w południowej części wsi. W jego sąsiedztwie znajdują się zabudowania gospodarcze. Budynek został wzniesiony na planie prostokąta z wystawką od frontu wspartą na pięciu słupach. Główne wejścia znajdują się od strony północnej i południowej. Układ wnętrza dwutraktowy z sienią kuchenną, częścią mieszkalną i inwentarską. Budynek parterowy, częściowo podpiwniczony, z dachem 2-spadowym krytym strzechą. Dom drewniany wzniesiony w konstrukcji zrębowej z ceglanyimi fragmentami ściany północnej i oszalowanymi szczytami i wystawką. Stolarka okienna drewniana, ościeżnicowa częściowo zachowana z 2. poł. XVIII w. ze skrzydłami otwieranymi na zewnątrz. Stolarka drzwiowa ramowo-płycinowa. Elewacja frontowa symetryczna, 7-osiowa z wystawką na osi. Elewacja zachodnia jednoosiowa, północna 6-osiowa z nieregularnie rozmieszczonymi otworami okiennymi, wschodnia 3-osiowa.

Wnętrze zachowało czytelny, pierwotny podział z zachowanym urządzeniem paleniskowo-dymnym z 2. poł. XVIII w., piecem kuchennym z przełomu XIX i XX oraz wędzarnią z hakami na poddaszu.

NOWE

Kaplica św. Jerzego

wieżyczką. Pierwotnie w narożach kaplica opięta była skarpami usuniętymi, razem z zakrystią, na początku XIX w.

Gotycka kaplica św. Jerzego w Nowem została ufundowana w połowie XIV w. lub w XV w. Najstarsze wzmianki o niej pochodzą z 1474 r. Budynek został wzniesiony poza murami miejskimi w sąsiedztwie szpitala dla osób starszych. Po przejściu głównych świątyń w mieście przez luteran, kaplica pozostała jedyną w mieście świątynią katolicką. W 1694 r. wokół niej założono cmentarz funkcjonujący do 1964 r. Obecnie kaplica od kilkudziesięciu lat pełni funkcję kostnicy.

Budowla została wzniesiona na rzucie ośmioboku. Jest murowana z cegły przykryta dachem wielospadowym z drewnianą

Mury obronne

Pierwotnie drewniano-ziemne, następnie ceglane o długości ok. 1 km. Wśród nich 4 bramy - Grudziądzka, Gdańska, Wodna i Rybacka oraz 16 baszt. Częściowo rozebrane na pocz. XIX w., do dzisiaj zachowany odcinek ok. 500 m z fundamentami większości baszt oraz fragmentem fosy, ob. zajmowanym przez amfiteatr.

Zamek

Zamek Krzyżacki w Nowem został wzniesiony w połowie XIV w. na miejscu grodu pomorskiego i drewniano-ziemnego zamku. Usytuowany jest w północno-wschodnim narożniku murów miejskich na nadwiślańskiej skarpie. Zamek o charakterze obronnym, urzędniczym, nie był siedzibą komtura.

Po 1465 r. siedziba starosty, zdewastowany w czasie wojen ze Szwecją, następnie częściowo rozebrany przez Prusaków. Zachowaną część przeznaczono na kościół ewangelicki, następnie mieścił się tutaj magazyn oraz remiza. W latach 70. XX w. zaadaptowany na centrum kultury.

Zamek składający się z dwóch skrzydeł, głównego zachowanego do dzisiaj i pomocniczego od strony północnej. Wzniesiony na kamiennej podmurówce, murowany z cegły kryty dachem 4-spadowym z wieżami obronnymi.

Główne skrzydło na rzucie prostokąta, pierwotnie o charakterze mieszkalnym, 2-kondygnacyjne z poddaszem.

Kościół pw. św. Mateusza

Obecny kościół został wzniesiony w poł. XIV w. na miejscu drewnianej świątyni. Początkowo wybudowano prezbiterium z zakrystią i przedsionkiem, a następnie na przełomie XIV i XV w. 3-nawowy korpus z wieżą. Krótko zajmowany przez ewangelików, oddany katolikom w 1596 r. Remonty były prowadzone w latach 1733-1734 oraz w 1862 r. W latach 1910-1912 kościół został rozbudowany o partię zachodnią oraz północną nawę. Rozbudowano również kruchtę, a wewnątrz nakryto sklepieniami oraz wykonano nową posadzkę. W następnym roku odsłonięto gotyckie malowidła ściennie.

Kościół jest orientowany, usytuowany w północnej części miasta. Został wzniesiony na planie prostokąta. Korpus nawowy jest

5-przęsłowy, 3-nawowy z 4-przęsłowym prezbiterium zamkniętym prosto czworoboczną wieżą w dawnym południowo-zachodnim narożu korpusu. Budowla została wzniesiona na kamiennym fundamencie, jest murowana z cegły z gotyckimi sklepieniami w prezbiterium i neogotyckimi w nawach. Elewacja frontowa jest symetryczna z ostrołukowym portalem w środkowej osi, zwieńczona trójkątnym szczytem ze sterczynami i blendami. Dawny szczyt zachodni jest schodkowy, rozczłonkowany sterczynami i blendami. Wieża jest 6-kondygnacyjna, rozczłonkowana gzymsami i blendami, zwieńczona krenelażem. Elewacja wschodnia z trójkątnym szczytem ze sterczynami w prezbiterium oraz schodkowym z krenelażem z blendami nad korpusem.

Wyposażenie wnętrza jest niejednorodne stylistycznie. Składają się na nie gotyckie malowidła ściennie, neobarokowe ołtarze główny i boczne oraz barokowe przy tęczycy oraz ambona.

Kościół franciszkanów ob. pw. św. Maksymiliana Kolbe

Pierwsze zabudowania zostały wzniesione z drewna w latach 80. XIII w. dla przybyłych w 1282 r. franciszkanów. Obecny kościół powstał w 1. poł. XIV w. w dwóch etapach. Początkowo wybudowano

krypty oraz prezbiterium, a następnie w połowie XIV w. korpus nawowy. W 1410 r. świątynia została zniszczona, a następnie w 1542 r., na kilkadziesiąt lat przejęta przez protestantów. Na pocz. XVII w. sprowadzono bernardynów, a szlacheckie rodziny z okolicy ufundowały trzy kaplice, obecnie nieistniejące oraz nowe wyposażenie wnętrza. Kolejne zniszczenia miały miejsce w czasie wojen ze Szwecją w połowie XVII w. W czasie wojen napoleońskich został zamieniony na szpital, a następnie przekazany gminie ewangelickiej.

Wkrótce po tym wydarzeniu rozebrano dawne zabudowania klasztorne. 26 października 1899 r. w wyniku pożaru zniszczeniu uległo wyposażenie wnętrza, strop nad prezbiterium, sklepienia oraz szczyt zachodni. W wyniku odbudowy w latach 1902-1903 dobudowano wieżę oraz wykonano nowe sklepienia. W 1945 r. został przejęty przez katolików, a wkrótce po tym został zaadaptowany na magazyn, a następnie na dom kultury. Od 1977 r. użytkowany jako kościół szkolny.

Kościół położony jest w południowo-wschodniej części Starego Miasta. Jest orientowany, wybudowany na rzucie prostokąta z 3-przęsłowym, 3-nawowym korpusem, do którego przylega 4-przęsłowe, 3-bocznie zamknięte prezbiterium i 6-kondygnacyjną wieżę w narożniku północno-wschodnim. Elewacja frontowa jest symetryczna, 3-osiowa z ostrołukowym portalem w środkowej osi, zwieńczona schodkowym szczytem rozczłonkowanym laskowaniem. Elewacje boczne rozczłonkowane są przyporami, zwieńczone fryzem ząbkowym i gzymsem.

Na wyposażenie wnętrza składa się Grupa Ukrzyżowania w ołtarzu głównym przeniesiona z kościoła parafialnego.

Stare Miasto

Stare Miasto w Nowem zachowało oryginalny, średniowieczny układ miasta krzyżackiego z elementami wcześniejszymi. Jego centrum stanowi kwadratowy rynek, przy którym usytuowany był pierwotnie ratusz oraz sukiennice, od którego odchodziły w dwóch kierunkach ulice Grudziądzka i Gdańska. Całość otoczona była murami miejskimi z czterema bramami i kilkunastoma basztami z kościołem farnym usytuowanym w północnej części miasta, zespołem klasztornym w południowej i zamkiem krzyżackim w północno-wschodniej.

ŚWIECIE

Ratusz, ob. Pałac Ślubów

Budynek w stylu neogotyckim wybudowany na Rynku w Świeciu w 1879 r. Pierwotnie Urząd Miasta, ob. Urząd Stanu Cywilnego oraz Izba Regionalna Ziemi Świeckiej.

Ratusz usytuowany jest w północnej pierzei Rynku u zbiegu z ul. Kopernika. Jest 2-skrzydłowy z 4-boczną wieżą umieszczoną asymetrycznie od strony Rynku i parterową częścią od zachodu. Wzniesiony na kamiennej podmurówce, jest murowany z jasnej cegły z fryzem ząbkowym i blankowaniem z narożnymi wieżyczkami wykonanymi z czerwonej cegły. Elewację frontową wyróżnia 2-kondygnacyjny ryzalit w środkowej części oraz wysoka wieża z tarczą zegarową, z hełmem krytym blachą.

Mury miejskie z basztami

Mury miejskie zostały wzniesione w 2. poł. XIV w. Przejściowo, pod koniec 1. poł. XV w. wzmocnione były dodatkowo drewnianą palisadą. Niestety nie uchroniły one miasta przed zniszczeniami spowodowanymi działaniami wojennymi oraz licznymi

powodzią. W czasie jednej z nich w 1855 r. znacznemu uszkodzeniu uległ południowo-wschodni narożnik murów. Ich rozbiórka nastąpiła po kolejnej translokacji miasta w 1866 r. Do dzisiaj zachował się fragment murów wraz z basztami przy starym kościele farnym.

Łączna długość murów miejskich wynosiła blisko 1 km. Wzmacniało je 19 baszt otwartych do wnętrza, wzmocnione od najbardziej zagrożonej strony tj. północnej i zachodniej. Do miasta prowadziły trzy bramy miejskie: Zamkowa od północnego-wschodu, Mostowa oraz Chełmińska, która posiadała najbardziej reprezentacyjny charakter.

Kościół pw. Matki Bożej Częstochowskiej i św. Stanisława

Kościół św. Stanisława Biskupa w Świeciu wzmiankowany był w 1338 r. Budowę obecnego rozpoczęto w 2. poł. XIV w. W pierwszym etapie, do wybuchu wojny trzynastoletniej w 1454 r. udało się zrealizować jedynie prezbiterium z zakrystią oraz dolne partie wieży zachodniej. W latach 1470-1480 rozpoczęto budowę korpusu, być może z fundacji Jerzego Konopackiego, starosty świeckiego. W tym drugim etapie udało się wznieść filary międzynawowe oraz wieżę do

trzeciej kondygnacji. Dopiero po połowie XVI w. ukończono budowę korpusu, wieży i kruchty przy prezbiterium. W tym czasie zmieniono również pierwotną koncepcję korpusu halowego i zrealizowano go w układzie bazylikowym. Kościół był zniszczony w czasie wojen szwedzkich i następnie odbudowany. Po uszkodzeniu w 1945 r. przez długi czas pozostawał w ruinie. Odbudowy podjęto się dopiero w 1983 r., ukończono ją w 1988 r. W kościele kręcono część scen do filmu „Czterej pancerni i pies”.

Kościół jest budowlą gotycką, orientowaną, z prostokątnym prezbiterium, do którego od północy przylega zakrystia. Korpus nawowy jest trójnawowy, czteroprzęsłowy, nieco szerszy od prezbiterium. Od zachodu wznosi się kwadratowa wieża, węższa od nawy głównej. Prezbiterium jest gotyckie, natomiast nawa i górne partie wieży o skromnych cechach renesansowych. We wnętrzu nie zachowało się wyposażenie. W ścianę nawy północnej wmurowane są silnie zatarte płyty nagrobne - XVI-wieczna przedstawiciela rodu Konopackich (Jerzego lub Macieja), wojewody pomorskiego i nieczytelna z 1. poł. XVII w.

Zamek Krzyżacki

Pierwsza wzmianka o Świeciu pochodzi z 1198 r.; w tym czasie miasto było stolicą samodzielnego księstwa pomorskiego, rządzonego przez Grzymisława. Ówczesni książęta wznieśli na wysokiej skarpie wiślanej gród obronny z kościołem pw. Najświętszej Marii Panny. Około połowy XIII w. gród został przeniesiony w miejsce obecnego zamku

w zakolu Wdy przez ks. pomorskiego Świętopełka. W 1309 r. gród zdobyli Krzyżacy, którzy od tego czasu budują tu zamek będący siedzibą komtura. Obecny zamek został wzniesiony w 2. ćw. XIV w. być może z wykorzystaniem umocnień dawnego grodu. W latach 1461-1502 częściowo w posiadaniu Rady Miejskiej Torunia. W okresie wojen szwedzkich w 1655 r. był spalony i częściowo zburzony i od tego czasu popada w ruinę. W końcu XVIII w. został częściowo rozebrany, podobnie jak większość zamków krzyżackich na Ziemi Chełmińskiej.

Pierwotnie na planie zbliżonym do kwadratu, czteroskrzydłowy, z czterema cylindrycznymi wieżami w narożach. Do dzisiaj zachowało się częściowo skrzydło północne z basztą północno-zachodnią w pełnej wysokości i północno-wschodnią w połowie oraz relikwiami pozostałych baszt i skrzydeł. Od zachodu zamek poprzedzało przedzamcze, połączone z zamkiem głównym zwodzonym mostem.

Zespół klasztorny Bernardynów

Barokowy kościół Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny w Świeciu należy do zespołu klasztoru bernardynów, został wzniesiony w latach 1692-1720. Zespół składa się z barokowych budynków poklasztornych, w których od 1855 r. znajduje się Wojewódzki Szpital dla Nerwowo i Psychiczenie Chorych, W tym czasie gmach został prawdopodobnie

przebudowany. Od północno-zachodniej strony zabudowań klasztornych mieści się kościół, do którego wejście prowadzi przez arkadowe krużganki.

Kościół jest orientowany, murowany z cegły, otynkowany. Korpus jest trójprzęsłowy, poprzedzony kruchtą, wzniesiony na rzucie prostokąta. Prezbiterium węższe, wydłużone, trójprzęsłowe, trzecie przęsło mieści w dolnej części zakrystię, w górnej dawny chór zakonny.

Elewacja zachodnia jest poprzedzona niską przybudówką kruchtą łączącej się z krużgankiem, wejście przez kruchtę znajduje się od północy. Nad kruchtą na elewacji wnęka z trzema wąskimi oknami, ujęta dwiema niszami, w których umieszczono rzeźby biskupów. Elewacja zwieńczona dekoracyjnym szczytem dwukondygnacyjnym zakończonym trójkątnym naczółkiem. Brzegi szczytu zaakcentowane wolutowymi spływami, szczyt pilastrami, między którymi w dolnej partii w niszy umieszczono figurę Ukrzyżowanego Chrystusa oraz świętych.

Elewacje boczne trójosiowe z podwójnymi oknami ujętymi w półkolistą zamkniętą niszę, między oknami szkarpy. Nawę oraz prezbiterium oddziela trójkątny szczyt o podziałach ramowych, ujęty po bokach masywnymi sterczynami w kształcie piramidki. Szczyt zwieńczony ścianką z trójkątnym szczytem. Elewacja prezbiterium posiada od wschodu ścięte naroża, okna analogiczne jak na elewacji, ujęte dodatkowo w ramowe płyciny. Nad prezbiterium sześcioboczna sygnaturka.

Prezbiterium sklepione kolebkowo z lunetami, nawa kolebkowo-krzyżowo na gurtach, w zakrystii sklepienie żaglaste, w kruście wejściowej kolebkowo-krzyżowe. Wnętrze ozdobione polichromią. Do wyposażenia kościoła należy m. in. rokokowy ołtarz główny, klasycystyczne ołtarze boczne oraz barokowa ambona.

4.4. Gminne ewidencje zabytków i gminne programy opieki nad zabytkami na terenie powiatu

W skład Powiatu Świeckiego wchodzi 11 gmin:

- gminy miejsko-wiejskie: Nowe, Świecie,
- gminy wiejskie: Bukowiec, Dragacz, Drzycim, Jeżewo, Lniano, Osie, Pruszcz, Świątkowo i Warlubie.

Pięć z nich posiada aktualny Program Opieki nad Zabytkami: gmina wiejska Bukowiec, gmina wiejska Dragacz, gmina wiejska Jeżewo, gmina wiejska Pruszcz i gmina wiejska Warlubie

Wykaz gmin, które opracowały Gminny program Opieki nad Zabytkami:

Lp.	Gmina	Program	Podstawa prawna
1.	Bukowiec	2020-2023	uchwała nr XX/130/20 Rady Gminy Bukowiec z 26 października 2020 r.
2.	Dragacz	2017-2020	uchwała nr XVIII/185/17 Rady Gminy Dragacz z dnia 27 marca 2017 r.
3.	Jeżewo	2021-2024	Program obowiązujący w czasie opracowania niniejszego dokumentu został przyjęty uchwałą nr XXVI/202/2017 Rady Gminy Jeżewo z dnia 29 marca 2017 r. Program 2021-2024 ma zostać przyjęty na przełomie grudnia i stycznia.
4.	Pruszcz	2020-2023	uchwała nr XVIII/162/20 Rady Gminy Pruszcz z 23 stycznia 2020 r.
5.	Warlubie	2019-2022	uchwała nr VII/51/2019 Rady Gminy Warlubie z 28 marca 2019 r.

Wykaz gmin, które założyły gminną ewidencję zabytków:

Lp.	Gmina	GEZ	Podstawa prawna
1.	Nowe	TAK	Zarządzenie Nr 234/2017
2.	Świecie	TAK	Zarządzenie Nr 382/15
3.	Bukowiec	TAK	Zarządzenie Nr 86/15
4.	Drzycim	TAK	-
5.	Osie	TAK	-
6.	Pruszcz	TAK	-
7.	Warlubie	TAK	-
8.	Jeżewo	TAK	-
9.	Dragacz	TAK	-

Na terenie Powiatu Świeckiego w gminnych ewidencjach zabytków umieszczono łącznie ponad 2100 obiektów. Przeważają zdecydowanie budynki mieszkalne z towarzyszącą zabudową gospodarczą (1528 obiektów tj. 71,6%). Na kolejnych miejscach znajdują się założenia dworsko-parkowe (186 obiektów tj. 8,7%), cmentarze i miejsca pamięci (182 obiekty tj. 8,5%), zespoły poprzemysłowe i obiekty dziedzictwa techniki (78 obiektów tj. 3,7%), kapliczki i krzyże (56 obiektów tj. 2,6%), budownictwo i zespoły sakralne (52 obiekty tj. 2,4%), układy urbanistyczne i ruralistyczne (35 wpisów tj. 1,6%) i pozostałe- aleje, ogrodzenia, detale itd. (16 obiektów tj. 0,8%).

Największa liczba obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków znajduje się w gminie Świecie (515 obiektów), a najmniej w gminie Jeżewo (43 obiekty).

Budownictwo mieszkalne i usługowe wraz z towarzyszącą zabudową gospodarczą stanowi większość obiektów wpisanych do ewidencji we wszystkich gminach, najwięcej w gminie Osie (89%) i Świecie (80%), a najmniej w gminie Drzycim (43%) i Jeżewo (47%). Największy udział procentowy, jeżeli chodzi o budownictwo i zespoły sakralne przypada na gminę Jeżewo (7%), założenia dworsko-pałacowe - gminy Drzycim (25%) i Bukowiec (24%), zespoły poprzemysłowe i obiekty dziedzictwa techniki gmina Nowe (9%), kapliczki i krzyże - gmina Bukowiec (5%), cmentarze i miejsca pamięci - gmina Jeżewo (30%), pozostałe - gmina Nowe (2%), zespoły urbanistyczne i ruralistyczne - gmina Świątkatowo (5%).

5. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU - ANALIZA MOCNYCH I SŁABYCH STRON ORAZ SZANS I ZAGROŻEŃ (SWOT)

Mocne strony:

- wysokie walory przyrodniczo-turystyczne oraz krajobrazowo-przestrzenne, szczególnie w północnej części powiatu
- położenie powiatu na terenie Borów Tucholskich, Doliny Dolnej Wisły
- występowanie licznych form ochrony przyrody
- położenie części powiatu na terenie Światowego Rezerwatu Biosfery UNESCO
- mało zdegradowane środowisko przyrodnicze odznaczające się wysokimi walorami krajobrazowymi
- zachowane obiekty historyczne i miejsca pamięci będące świadectwem wielokulturowości i wielowyznaniowości
- liczne gospodarstwa agroturystyczne
- zróżnicowane szlaki historyczne
- liczne obiekty zabytków techniki
- bogaty i zróżnicowany regionalny krajobraz kulturowy
- działalność związana z rozpowszechnianiem wiedzy na temat lokalnego dziedzictwa
- duża liczba obiektów związanych z osadnictwem krzyżackim, szczególnie na terenie ziemi świeckiej i mennonickim na terenie powiatu
- zachowane elementy tradycyjnego, wiejskiego budownictwa
- działalność Towarzystwa Przyjaciół Dolnej Wisły
- organizacja Festiwalu Smaku w Grucznie o znaczeniu ponadregionalnym

Słabe strony:

- niewystarczający stan infrastruktury rowerowej
- brak Powiatowego Centrum Informacji Turystycznej
- niewystarczające wykorzystanie potencjału pasjonatów historii oraz twórców lokalnych
- brak jednolitej bazy zabytków udostępnionych do zwiedzania
- niewystarczająca infrastruktura turystyczna
- słaba infrastruktura i dostępność wód do rekreacji

- słabo rozwinięta oferta turystyczna
- samowole budowlane oraz niewłaściwie prowadzone remonty obiektów zabytkowych powodujące utratę walorów zabytkowych
- zły stan techniczny zabytków budownictwa ludowego
- zanikanie tradycyjnej sztuki budowlanej oraz stosowania tradycyjnych materiałów
- niski poziom edukacji mieszkańców w kontekście wartości dziedzictwa kulturowego
- niewystarczające nakłady finansowe przeznaczane na wsparcie remontów oraz konserwacji zabytków
- znaczny odpływ młodego pokolenia do większych jednostek miejskich (Bydgoszcz, Toruń)
- nierozwinięta oferta kulturowa, szczególnie muzealna

Szanse i możliwości rozwoju:

- szlak wodny Wdy dla rozwoju turystyki
- turystyczne zagospodarowanie nieczynnych linii kolejowych
- wykorzystanie nowych technologii związanych z aplikacjami mobilnymi do promocji turystyki oraz dziedzictwa kulturowego
- wykorzystanie pasjonatów historii, turystyki i twórców lokalnych do działań promocyjnych
- wykorzystanie bogactwa przyrodniczego do aktywnych form wypoczynku
- pozyskanie społecznej akceptacji zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz wypracowanie zasad łączenia interesów obywateli zamieszkujących i działających na terenie powiatu świeckiego z zasadami i potrzebami ochrony dziedzictwa
- wzrost popularności turystyki ukierunkowanej na regionalne dziedzictwo kulturowe
- popularyzacja wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego powiatu
- możliwość pozyskania środków finansowych w ramach dotacji na remonty i modernizację obiektów zabytkowych
- możliwość zwiększenia środków finansowych w budżecie powiatu związanych z dofinansowaniem prac przy obiektach zabytkowych
- edukacja społeczeństwa, szczególnie najmłodszych mieszkańców powiatu w zakresie dbałości o regionalne dziedzictwo kulturowe
- rozwój i promocja niematerialnego dziedzictwa kulturowego
- aktywny udział stowarzyszeń oraz organizacji pozarządowych w kształtowaniu i pielęgnowaniu regionalnej świadomości kulturowej
- wzrost popularności turystyki weekendowej

- wzrost popularności turystyki wędrowkowej oraz krajoznawczej
- kształtowanie postaw ekologicznych u najmłodszych mieszkańców regionu
- koncentracja zabudowy oraz jednocześnie dążenie do estetyzacji oraz podniesienia standardów i walorów architektonicznych obiektów
- poprawa dostępności informacji o atrakcjach turystycznych powiatu

Zagrożenia i bariery:

- niewystarczające środki na promocję istniejących zasobów
- niewystarczające środki finansowe na promocję oraz ochronę zabytków
- niekontrolowany rozwój zabudowy powodującej zaburzenia w tradycyjnych układach ruralistycznych
- niewłaściwie prowadzone prace budowlane i remontowe przy obiektach zabytkowych
- zanik tradycji i tożsamości regionalnej
- niska świadomość społeczeństwa w zakresie zabytkowego charakteru drewnianych chałup mennonickich skutkująca niewłaściwymi naprawami i remontami prowadzonymi do zatracenia zabytkowego charakteru obiektów
- mało dynamiczna działalność w zakresie zdobywania zewnętrznych środków finansowych na ochronę zabytków
- odpływ młodego pokolenia do większych ośrodków miejskich
- degradacja obiektów zabytkowych spowodowana niewłaściwym użytkowaniem
- niewłaściwa gospodarka rolna mająca negatywny wpływ na środowiska przyrodnicze i kulturowe
- negatywne nastawienie części właścicieli do ochrony zabytków, postrzeganej nie jako szansa na zachowanie wspólnego dziedzictwa, a źródło represji i ograniczeń

6. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE, PRIORYTETY I KIERUNKI DZIAŁAŃ POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Strategicznym celem Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Świeckiego na lata 2021-2024 jest zachowanie dziedzictwa kulturowego znajdującego się na terenie powiatu, które służyć powinno budowaniu i utrwalaniu poczucia tożsamości lokalnej społeczności, utrzymaniu ładu przestrzennego, rozwojowi turystyki oraz rozwojowi społeczno-gospodarczemu. Aby go osiągnąć należy podjąć działania priorytetowe, zapoczątkowując proces realizowany przez wiele lat, w konsekwencji których zabytki będą otaczane coraz lepszą opieką. W miarę postępów, działania winny być poddawane systematycznej weryfikacji, co pozwoli na realne dopasowanie do aktualnych możliwości finansowych i potrzeb właścicieli.

Starostwo Powiatowe i Powiat Świecki ze względu na ustawowy obowiązek ochrony wartości społecznie istotnych, posiada instrumenty prawne umożliwiające budowanie i ugruntowanie świadomości społecznej względem ochrony i opieki nad lokalnym dziedzictwem kulturowym.

Powyższą politykę określa Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami dla Powiatu Świeckiego na lata 2021-2024, dla realizacji którego priorytetowe jest osiągnięcie celów określonych w art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami.

Na potrzeby Programu określone zostały trzy podstawowe priorytety, które poprzez wytyczone w ich ramach kierunki działań oraz wskazane do realizacji zadania, w całości wypełniają ustawowe cele dla opracowywania powiatowych programów opieki nad zabytkami.

- Priorytet I.

Zarządzanie dziedzictwem kulturowym powiatu

- Priorytet II.

Ochrona krajobrazu kulturowego powiatu

- Priorytet III.

Promocja i edukacja oraz dokumentacja dziedzictwa kulturowego powiatu

Priorytet I: Zarządzanie dziedzictwem kulturowym powiatu

Kierunki działań	Zadania	Czas realizacji
1. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania 2. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne 3. Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	<ul style="list-style-type: none">▪ Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność powiatu (w ramach opracowanego planu remontów)▪ Współpraca z gminami w zakresie opracowania projektów rewaloryzacji przestrzeni publicznych▪ Opracowanie długofalowego, uwzględniającego kompleksowość działań planu remontów obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach powiatu▪ Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością powiatu▪ Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach nie będących własnością powiatu w postaci stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych▪ Szkolenie osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną i rzemieślniczą▪ Wspieranie działań związanych z zabezpieczeniem obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, znakowanie i ewidencjonowanie zabytków ruchomych itp.)▪ Wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych obiektach oferujących wypoczynek i rozrywkę (regionalne potrawy, zwyczaje itp.) opartych na miejscowych tradycjach, jako jedna z możliwych form ratowania budynków niedoinwestowanych, niszczących i ginących▪ Wspieranie rozwoju regionalnych izb pamięci, skansenów itp.	2021-2024

Priorytet II: Ochrona krajobrazu kulturowego powiatu		
Kierunki działań	Zadania	Czas realizacji
<p>1. Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego</p> <p>2. Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego powiatu</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Wdrażanie zapisów dokumentów programowych w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego powiatu ▪ Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w dokumentach programowych (głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji) ▪ Podejmowanie działań zmierzających do objęcia ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków obiektów zabytkowych o znaczących dla regionu wartościach historycznych, artystycznych i naukowych. 	2021-2024

Priorytet III: Promocja i edukacja oraz dokumentacja dziedzictwa kulturowego powiatu		
Kierunki działań	Zadania	Czas realizacji
<p>1. Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym powiatu</p> <p>2. Edukacja społeczna i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym i jego ochronie</p> <p>3. Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Rozwijanie informacji o zabytkach powiatu na stronie internetowej powiatu ▪ Rozwijanie powiatowego systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego ▪ Opracowanie mapy zabytków powiatu, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego ▪ Organizowanie szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego i udział w takich szkoleniach ▪ Wspieranie i współpraca z gminami oraz stowarzyszeniami w zakresie organizowania konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych oraz obchodów wydarzeń historycznych ▪ Pielęgnowanie (ochrona) tożsamości kulturowej regionu, wzmacnianie procesów integracyjnych w społeczności lokalnej ▪ Utrwalenie w świadomości społecznej tzw. tradycji miejsca, lokalizacji nieistniejących obiektów o znaczeniu dla historii regionu ▪ Oznakowanie obiektów zabytkowych i mających wartość historyczną tablicami informacyjnymi ▪ Publikacja zaktualizowanych materiałów w formie broszur, 	

	<p>ulotek, filmów, folderów, informacji na stronie internetowej powiatu</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Upamiętnianie i utrwalanie w pamięci mieszkańców, zwłaszcza młodego pokolenia ważnych wydarzeń historycznych, wybitnych postaci związanych z regionem itp., poprzez działalność wydawniczą (regionalia), prowadzenie lekcji nt. przeszłości kultury regionu, organizowanie okazjonalnych wystaw i ekspozycji ▪ Udostępnianie turystom informatora o zabytkach i obiektach posiadających wartość historyczną, położonych na terenie powiatu ▪ Powołanie społecznych opiekunów zabytków podejmujących działania związane z zachowaniem wartości zabytków, utrzymaniem ich w jak najlepszym stanie oraz upowszechnieniem wiedzy o zabytkach ▪ Wspieranie i współpraca z gminami w zakresie opracowywania prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów m.in. zabudowy regionalnej, detalu architektonicznego, nekropolii) ▪ Poszerzanie informacji o kulturze regionu ▪ Opracowanie szlaków turystycznych (np. pieszych, rowerowych, konnych, samochodowych, wodnych) wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego ▪ Rozwój elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu turystyki kulturowej ▪ Ujednolicenie oznaczenia m.in. za pomocą znaków „zabytek prawem chroniony” oraz tablic informacyjnych obejmującego zasoby i wartości dziedzictwa kulturowego powiatu 	2021-2024
--	--	-----------

7. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zakłada się, że zadania określone w Powiatowym Programie Opieki nad Zabytkami Powiatu Świeckiego będą realizowane w wyniku następujących działań:

- A.** Ścisła współpraca władz samorządowych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych, parafiami, organizacjami pozarządowymi, stowarzyszeniami regionalnymi, ośrodkami naukowymi
- B.** Działania własne władz samorządowych
 - Prawne – problematyka zachowania dziedzictwa kulturowego zostanie uwzględniona przez władze powiatu przy uchwalaniu przepisów prawa miejscowego
 - Finansowe – należyte utrzymanie, wykonywanie remontów i prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, będących własnością powiatu oraz stosowanie systemu dotacji i ulg finansowych, nagród czy zachęt dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych
 - Programowe – realizacja projektów i programów regionalnych
- C.** Działania w ramach programów dofinansowywanych z funduszy Unii Europejskiej i innych funduszy zewnętrznych

Zgodnie z zapisami Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Zarząd Powiatu Świeckiego monitoruje realizację Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Świeckiego, który co dwa lata będzie przedstawiał Radzie Powiatu Świeckiego sprawozdanie z realizacji Programu.

Kolejna edycja (aktualizacja) Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Świeckiego ma być opracowana po czterech latach od przyjęcia go przez Radę Powiatu Świeckiego.

8. ZASADY OCENY REALIZACJI POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

W ramach priorytetu I: Zarządzanie dziedzictwem kulturowym powiatu

- Poziom (w %) wydatków budżetu powiatu na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- Wartość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba (bądź inne mierniki) obiektów poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów,
- Wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom realizowanych przez gminy i powiat,
- Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi,
- Liczba osób bezrobotnych przeszkolonych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną i rzemieślniczą,
- Inne.

W ramach priorytetu II: Ochrona krajobrazu kulturowego powiatu

- Liczba zgłoszonych wniosków przez powiat o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych
- Zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi
- Inne

W ramach priorytetu III: Promocja i edukacja oraz dokumentacja dziedzictwa kulturowego powiatu

- Liczba opracowanych prac studialnych na terenie powiatu
- Liczba zrealizowanych i dofinansowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie powiatu
- Liczba utworzonych szlaków turystycznych, ścieżek i tras rowerowych, konnych, wodnych
- Liczba opracowanych, wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników)
- Liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej
- Liczba szkoleń lub liczba pracowników biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego
- Inne

9. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Ustawowy obowiązek utrzymania zabytku we właściwym stanie, co wiąże się m.in. z prowadzeniem i finansowaniem przy nim prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, spoczywa na jego posiadaczu, który dysponuje tytułem prawnym do zabytku wynikającym z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie wspomnianych robót jest jej zadaniem własnym. Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach mogą ubiegać się o ich dofinansowanie z następujących środków:

9.1. Dotacje

Sprawy związane z dofinansowaniem prac przy obiektach zabytkowych reguluje Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź, posiadaczem zabytku lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu. Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, określa szczegółowo wykaz prac przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, które mogą zostać objęte dotacją:

- a) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- b) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- c) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- d) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- e) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;

- f) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
- g) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- h) stabilizacja konstrukcyjna części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- i) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- j) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- k) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- l) modernizacja instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- m) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- n) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- o) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- p) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru;
- r) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków bądź organ stanowiący miasta, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Udzielane są w celu poprawy stanu zachowania zabytków poprzez ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwację i rewaloryzację zabytków, udostępnianie zabytków na

cele publiczne. Kwalifikują się prace prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, realizowane bez udziału środków europejskich. Planowane w roku udzielenia dotacji lub prowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (refundacja). Uprawnionymi wnioskodawcami są jednostki posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego. Zasady udzielania dotacji: - dofinansowanie może obejmować jedynie nakłady konieczne na prace określone w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dofinansowanie może być udzielone do wysokości 50 % nakładów koniecznych. W wyjątkowych wypadkach (wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa obiektu, wymagane przeprowadzenie złożonych technologicznie robót, stan zachowania zabytku wymaga natychmiastowej interwencji) dofinansowanie może stanowić 100 % wartości robót.

Dotacje wojewódzkie i powiatowe

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa (Rady Powiatu) w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

Dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny

Środki Funduszu Kościelnego można przeznaczyć na remonty i konserwacje obiektów sakralnych o wartości zabytkowej (art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. i § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia celów Funduszu Kościelnego, Dz. U. nr 61 poz. 354). Dotacją mogą być objęte podstawowe prace zabezpieczające obiekt: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie, odgrzybianie, izolacja, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej. W szczególnych przypadkach dotację można przeznaczyć na konserwację ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych oraz stałych elementów wystroju wnętrz (dzwony, ołtarze, polichromie, posadzki).

9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

Program *Ochrona zabytków*

Program ten stanowi kontynuację finansowania w ubiegłych latach. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe do realizacji programu są zadania zmierzające do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. Dofinansowanie dotyczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków. Do priorytetu nie kwalifikują się projekty realizowane przy udziale środków europejskich. O dotację mogą starać się osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego oraz inne jednostki organizacyjne (samorządowe jednostki kultury, kościoły, związki wyznaniowe, podmioty prowadzące działalność gospodarczą, organizacje pozarządowe). Finansowanie odbywa się w formie udzielenia dotacji lub refundacji w okresie trzech lat od przeprowadzenia prac przy zabytku, przy czym możliwe jest, jednakże tylko w szczególnych przypadkach, uzyskanie całkowitego dofinansowania.

Program *Wspieranie działań muzealnych*

Celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. Premiowane będą projekty kompleksowe, nowatorskie, o wysokich wartościach merytorycznych i umiejętnie wykorzystanych elementach multimedialnych. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie zadań w zakresie: organizacji czasowych wystaw muzealnych; modernizacji i tworzenia stałych wystaw muzealnych; publikacji katalogów do wystaw muzealnych; konserwacji muzealiów, archiwaliów, starych druków, rękopisów, kartografii, muzykaliów, ikonografii, grafiki artystycznej, dokumentów życia społecznego; a także doposażenia pracowni konserwatorskich. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury nie współprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Program *Kultura ludowa i tradycyjna*

Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania. Dotacje przeznaczone są na działania o charakterze edukacyjnym, w tym warsztaty, kursy i seminaria dotyczące szeroko pojętej kultury tradycyjnej, a także działania popularyzujące unikalne i żywe elementy kultur tradycyjnych, zadania artystyczne i użytkowe o charakterze interdyscyplinarnym i międzyśrodowiskowym oraz na prowadzenie szkolenia przez „mistrza” w zakresie różnych dziedzin niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program *Ochrona zabytków archeologicznych*

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

Program ma dwa cele szczegółowe:

- Pierwszym jest wzmocnienie instrumentów ochrony konserwatorskiej zasobu dziedzictwa archeologicznego wpisanego do rejestru zabytków poprzez lepsze rozpoznanie, analizę i dokumentację stanowisk archeologicznych z wykorzystaniem nowoczesnych metod badawczych, które dają szansę na weryfikację ustaleń naukowych z ograniczeniem do minimum działań destrukcyjnych
- Drugim celem szczegółowym Programu jest wspieranie działań mających na celu opracowanie i upowszechnienie wyników zakończonych już, często jeszcze w XX w., badań archeologicznych, które nie zostały dotychczas wprowadzone do obiegu naukowego

Szczegółowe cele Programu będą realizowane poprzez dwie kategorie zadań:

- weryfikacja zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków, w przypadku których ustalenia co do lokalizacji, zasięgu, chronologii i/lub funkcji nie mają wystarczających podstaw naukowych, zwłaszcza tych nieposiadających własnej formy terenowej
- opracowanie i publikacja książkowa wyników badań archeologicznych, zwłaszcza tych zakończonych przed 2000 r.

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe i państwowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, publiczne i niepubliczne uczelnie akademickie oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program *Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju*

Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. Premiowane będą również działania związane z upowszechnianiem wiedzy na temat miejsc, faktów i postaci związanych z walką i męczeństwem.

Promowane jest:

- podkreślenie prestiżu miejsca pamięci/trwałego upamiętnienia
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniego wyrazu
- zaangażowanie w opiekę nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami jak największej liczby różnych podmiotów
- zapewnienie jak najlepszej dostępności miejsca/trwałego upamiętnienia
- tworzenie nowych trwałych upamiętnień w miejscach, gdzie ich obecność jest uzasadniona interesem społecznym
- twórcze zastosowanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji do ochrony dziedzictwa narodowego
- stosowanie rozwiązań prawnych sprzyjających lepszej opiece nad miejscami pamięci/trwałym upamiętnieniami (uwzględnienie miejsca pamięci, jego ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, czy objęcie go inną formą ochrony prawnej)

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury nie współprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, publiczne i niepubliczne uczelnie oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program *Groby i cmentarze wojenne w kraju*

Celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski

związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń.

Celem programu jest otoczenie grobów i cmentarzy wojennych w kraju opieką polegającą na:

- prowadzeniu robót budowlanych, prac remontowych, konserwatorskich i restauratorskich
- zabezpieczeniu i utrzymaniu w jak najlepszym stanie
- prowadzeniu badań archeologicznych i prac poszukiwawczych
- prowadzeniu prac związanych z urządzeniem grobu/kwatery/cmentarza wojennego; dokumentowaniu i prowadzeniu badań naukowych
- popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy

Promowane jest:

- obejmowanie opieką obiektów, których stan zachowania wymaga podjęcia niezwłocznego działania
- opieka nad grobami i cmentarzami wojennymi o wyjątkowej wartości historycznej
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniej rangi obiektom grobownictwa wojennego
- wykorzystanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji
- zaangażowanie w opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jak największej liczby różnych podmiotów
- stosowanie, w ramach obowiązujących przepisów prawa, rozwiązań sprzyjających lepszej ochronie prawnej grobów i cmentarzy wojennych

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, publiczne i niepubliczne uczelnie oraz kościoły i związki wyznaniowe, osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program *Kultura cyfrowa*

Celem programu jest udostępnianie i umożliwianie ponownego wykorzystywania zasobów cyfrowych do celów popularyzacyjnych, edukacyjnych i naukowych, uwzględniających opracowanie i digitalizację zasobów dziedzictwa kulturowego.

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, a także kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne i podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program Infrastruktura domów kultury

Celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla działalności domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki w zakresie edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację i rozbudowę ich infrastruktury.

Do składania wniosków uprawnione są domy kultury, ośrodki kultury oraz centra kultury i sztuki posiadające status samorządowej instytucji kultury, biblioteki posiadające status samorządowej instytucji kultury, w skład których wchodzi domy kultury, ośrodki kultury lub centra kultury i sztuki oraz jednostki samorządu terytorialnego.

Program Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury, w tym ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego. Program polega na dofinansowaniu przez Ministra Kultury wkładu własnego do wybranych projektów realizowanych przy udziale środków europejskich.

Uprawnionymi do otrzymania dotacji są: jednostki samorządu terytorialnego, państwowe i samorządowe instytucje kultury, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe działające w sferze kultury, publiczne szkoły artystyczne, państwowe uczelnie artystyczne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą. Promesa MKiDN może pokryć maksymalnie 85 % wkładu krajowego (własnego) wnioskodawcy. W szczególnych przypadkach, Minister Kultury może zdecydować o pokryciu więcej niż 85% wkładu krajowego lub nawet odstąpić od wymogu posiadania tego wkładu.

9.3. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

Program Operacyjny *Infrastruktura i Środowisko* 2021-2027 - Priorytet VIII „Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury”

W ramach tego priorytetu, możliwa jest ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego. Realizowane inwestycje będą miały na celu efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w osiąganiu korzyści społecznych i gospodarczych, zarówno w wymiarze krajowym, jak regionalnym i lokalnym. W ramach priorytetu możliwe są działania:

- Działanie 8.1 Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury
- Działanie 8.2 Ochrona zabytków.

Wsparcie będzie dotyczyło prac związanych z renowacją, konserwacją, rewaloryzacją i restauracją obiektów zabytkowych (i ich zespołów), jak również przebudowy i rozbudowy obiektów zabytkowych. Możliwy będzie również m.in. zakup urządzeń chroniących obiekt przed kradzieżą i zniszczeniem, a także, zakup wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej.

Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2021- 2027

Istnieją trzy typy programów: transgraniczne, transnarodowe i międzyregionalne na l. 2021-2027. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia: - obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja służy wzmocnieniu współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży; - duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej; - wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć m.in. kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG) i Norweski Mechanizm Finansowy 2014-2021

Mechanizm Finansowy EOG, obok funduszy strukturalnych, stanowi największe źródło zewnętrznego finansowania kultury w Polsce. Środki przeznaczone przez trzy kraje Europejskiego Obszaru Gospodarczego: Norwegię, Islandię i Lichtenstein, aktywnie wspierają działania między innymi z zakresu kultury. Środki nowej perspektywy - III edycja Mechanizmu Finansowego EOG (2014-2021) uruchomione zostały w 2016 r., a programy będą wdrażane do 2024 r. Program będzie opierać się na dwóch działaniach:

- zarządzanie dziedzictwem kulturowym
 - Celem działania jest poprawa zarządzania dziedzictwem kulturowym poprzez stworzenie odpowiednich warunków do prowadzenia działalności kulturalnej zarówno w ramach ochrony dziedzictwa kulturowego, jak również w zakresie infrastruktury kulturalnej
 - Poddziałanie 1.1: Restauracja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego. W jego ramach możliwa jest ochrona, konserwacja, i/ lub rozbudowa zabytków nieruchomych z ich otoczeniem na potrzeby działalności kulturalnej, a także ochrona zabytkowych ogrodów i parków
 - Poddziałanie 1.2: Innowacyjne wykorzystanie infrastruktury do prezentacji dziedzictwa kulturowego. W jego ramach możliwa jest budowa, rozbudowa i remont infrastruktury kulturalnej
- współpraca kulturalna
 - Celem działania jest rozwój współpracy kulturalnej pomiędzy twórcami i uczestnikami życia kulturalnego oraz wzmacnianie stosunków dwustronnych pomiędzy podmiotami polskimi instytucjami a instytucjami z Norwegii, Islandii i Lichtensteinu.

Dofinansowanie może sięgnąć 85% kosztów kwalifikowanych, w zależności od rodzaju beneficjenta. W związku z tym, że dokumenty programowe i kryteria przyznawania dotacji ulegają drobnym zmianom w każdym roku budżetowym, należy korzystać z aktualnie obowiązujących dokumentów.

10. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ POWIAT ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

1. Rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni.
2. Monitorowanie stanu zdrowotnego drzew rosnących na terenach objętych ochroną konserwatorską, będących własnością powiatu i regularne uzupełnianie usuwanych drzew nowymi zgodnie z ich historycznymi gatunkami.
3. Bieżące utrzymanie obiektów będących własnością Powiatu Świeckiego.
4. Dofinansowywanie, w miarę możliwości budżetu Powiatu, prac rewaloryzacyjnych przy obiektach nie będących własnością Powiatu poprzez udzielanie dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych na podstawie stosownej uchwały Rady Powiatu.
5. Wspieranie rozwoju regionalnych muzeów, izb pamięci, skansenów itp.
6. Wspieranie i współpraca z gminami w zakresie organizowania konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych.
7. Wydawanie i wspieranie działań związanych z wydawaniem publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego powiatu.
8. Wspieranie i współpraca z gminami w zakresie wprowadzenia i upowszechniania tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez wspieranie i organizowanie zajęć edukacyjnych.
9. Opracowanie szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, samochodowych) wykorzystujących walory środowiska kulturowego i zabytki archeologiczne.
10. Systematyczne uzupełnianie oznaczeń obiektów zabytkowych z terenu powiatu znakami konwencji haskiej.
11. Współpraca władz Powiatu Świeckiego z Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Urzędem Marszałkowskim Województwa Kujawsko-Pomorskiego, gminami oraz władzami kościelnymi w oparciu o porozumienia i umowy.
12. Inicjatywy własne Powiatu Świeckiego.